Lamed

List za radoznale
Izabrao i priredio Ivan L Ninić

Godina 15 Broj 8 Avgust 2022.

Vladislava Gordić Petković

Nagrada "Aleksandar Tišma" Davidu Albahariju

Krajem juna je u Matici srpskoj Davidu Albahariju dodeljena međunarodna nagrada "Aleksandar Tišma".

Vladislava Gordić Petković, Mirjana Ognjanović, David Albahari, Bora Babić

Drugi je put kako se dodeljuje međunarodna bijenalna nagrada koja nosi ime velikog pisca Aleksandra Tišme. Mnogo se o ovom vrsnom i važnom piscu govorilo kao o stvaraocu – pripovedaču, pesniku, prevodiocu, uredniku, esejisti, putopiscu, autoru dnevničkih zapisa – retko ili gotovo nikako kao o književnom junaku, premda je našao svoje mesto u prozi srednje generacije pisaca poetički raznorodnih kao što su Dragan Velikić i Laslo Blašković.

Tišma je bio svestan koliko nemoći jezika da opiše zlo, toliko i ljudske ambivalentnosti prema zlu. Posvećen je sudbinama i identitetima u vrtlogu političkih promena; neizvesnostima ljudske egzistencije i proizvoljnostima istorije; naporu jezika da artikuliše zlo i apsurd; suočenju sa nasiljem i cikličnim obnavljanjem patnje. On je prvi slikao dželate i žrtve koji dele emociju i destrukciju, koji su na sablasno sličan način rastrzani protivrečnim željama. Njegov je stil težak i hladan, grub i tačan, kao ruka silnika koji zna gde se udara da najviše zaboli; taj stil se ne menja čak ni kad piše nefikcionalnu prozu, odnosno putopis.

Čovek koji se rodi u, kako sam Tišma kaže, pograničnom selu (kao on, u Horgošu) i od granice pamti pucnjave iz pravca karaula i prepričavanja iz opštinskog zatvora u koji su dovođeni begunci na batinjanje, smatra da bi trebalo napisati studiju o švajcarskim železničkim stanicama, „tim polugama brzog i sigurnog kretanja i tvrđavama profesionalne odgovornosti". U Švajcarskoj Tišma oseća i vidi „škrtu smišljenost", u Parizu ga skole misli o tome šta bi bilo da je u taj grad stigao na samom početku svog sazrevanja, u Poljskoj u samom dočeku koji mu je priređen vidi „tragove nacionalne skučenosti, ambiciozne preorganizovanosti", ali ove primedbe, kakve bi obično izneo sitničav i nadmen posetilac, Tišma upotpunjuje pronicljivošću i analitičnošću nekog ko iskreno, sa gotovo hladnom i pribranom samorazumljivošću, želi da upozna novo. Pred svakim iskustvom pozicioniran kao radoznali stranac, Aleksandar Tišma razlaže drugost sve dok u njoj ne prepozna samosvojnost, originalnost, neponovljivost, i samo takva iskustva čuva.

Podsetila bih samo da je prvi dobitnik nagrade nazvane po Tišmi mađarski pisac Laslo Darvaši, kome je nagrada pre tri godine uručena 24. juna u Matici srpskoj, za knjigu koja je na nemačkom objavljena u izdanju Zurkampa 2016. godine s naslovom „Wintermorgen (Gott. Heimat. Familie)". Ovih dana Akademska knjiga objavila je delo „Bog, domovina, porodica", u prevodu Arpada Vicka. Teme mađarskog pisca naoko se svode na muke i tuge, na poraz, zločin i mrak. Ipak junaci njegovih priča uveravaju nas da „ono što trune, u tome još ima života". Nasilje i liričnost efektno uokviruje kratka forma, u želji da pripitomi teško opisivu trijadu iz naslova. Nema kod Darvašija želje da se dele ideološke lekcije, koliko postoji potreba da se progovori o marginalizovanim i

nesrećnim bićima iz mađarske stvarnosti sa elementom horora, distopije i crnog humora.

Sa zadovoljstvom možemo konstatovati da je za nagradu koja se zove po Aleksandru Tišmi ove godine nominovano 26 autora predloženih na osnovu pojedinačnog dela, i 14 autora kandidovanih na osnovu celokupnog opusa. Zemlje iz kojih nominovani autori potiču su Rumunija, Finska, Senegal, Belgija, Francuska, Srbija, Hrvatska, Kongo, Irak, Slovenija, Slovačka, a mnogo je njih koji se mogu pohvaliti hibridnim identitetom: kandidovani su autor francusko-nemačkog porekla (Mika Birman), autorke rumunsko-kongoanskih korena (Ani Lulu) i finsko-estonskog porekla (Sofi Oksanen). Petoro kandidata potiču iz Srbije, dvojica iz Hrvatske, nekoliko je već više puta kandidovano za Nobelovu nagradu, mnogi su dobitnici važnih evropskih i regionalnih priznanja. Tu su Drago Jančar, Mirča Kartaresku, Dušan Šimko, Mihael Kriger, Slobodan Šnajder, Sesil Vajsbrot, Miljenko Jergović, Emanuel Ruben. Kada pomenemo da su, kad je nagrada dodeljivana prvi put, u najužem izboru bili Adam Bodor i Dragan Velikić, Dževad Karahasan i Andžej Stasjuk, jasno je koliko se brzo nagrada preporučila književnoj i kulturnoj javnosti.

Princip invencije na osnovu iskustva, koji dejstvuje slično Hemingvejevom i borba sa malo autobiografije i mnogo mašte da se prepoznati u prozi Davida Albaharija, gde se iskustvo nasilja, smrti, rata i migracije, ali i urbanog miljea, tematizuje kao okvir čitanja ličnih i emotivnih konflikata. U svetu Albaharijeve proze nalazimo kliničke opise strasti s jedne, i strasno prepuštanje uništenju s druge strane, narativni fokus se zadržava na trenucima tišine i beznađa, likovi govore kao u snu, lapidarno i smireno. Međutim, taj privid suvišnosti i uzaludnosti prati savršenstvo forme, usmerene na detalj, epifaniju, obrt i iznenađenje – savršenstvo koje nije ništa drugo do nepretenciozno i dosledno ispunjavanje proznih žanrovskih normi.

„Demarkaciona" linija koja Albaharijevo stvaralaštvo deli na „srpsku" i „kanadsku" fazu označena je romanom „Snežni čovek", kada deo autorovog tematskog korpusa postaju i motivi istorije dvadesetog veka, izbeglištva, Holokausta, rekonstrukcije individualnog sećanja, kao i konflikt privatnog osećanja sveta i istorijske realnosti.

Ipak, čak i u tumačenju nacionalnih stradanja, i individualnih trauma u okviru njih, Albahari ostaje postmodernistički pisac svestan metafikcionalne narativizacije istorije, njenog pretvaranja u priču podložnu zakonima verovatnosti više nego imperativu istinitosti. Čak i kad prati autentična svedočenja fiktivnih lica, pisac neće propustiti da istoriju predstavi kao moćnu narativnu tehniku koja ne preza od trivijalizacije detalja. U romanu „Mamac" pripovedač pokušava nemoguće: da majčinu životnu istoriju snimljenu na magnetofonskoj traci posreduje strancu, kanadskom piscu Donaldu koji o istoriji bivše Jugoslavije ništa ne zna, ali ga to ne sprečava da je zdušno objašnjava zakonima logike i verovatnoće, upravo kao da tumači književni tekst u kome je invencija modifikovala iskustvo.

Detalji doživljenog kod Albaharija su tako često u svetlu apsurdnog, neverodostojnog, iskošenog pogleda na realnost zapravo pretvoreni u košmarno snoviđenje. Piščeva mati u romanu „Mamac" menjaće nacionalni identitet sa svešću da u ratu dokument znači pripadnost, spas od smrti u masovnoj grobnici jednako koliko i sigurnu smrt, a smrt njene dece u saobraćajnoj nesreći u ratno vreme biće primer čudovišne ironije na koju život polaže pravo, pokazujući da njegovi zapleti nadmašuju književne. Atmosfera u romanu „Životinjsko carstvo" građena je tako da se oseti egzistencijalna strepnja i iskonski strah od bola koji rađa kukavičluk. Udruženje „Životinjsko carstvo" daleko je od idiličnog imena nekolikim generacijama odraslim u staroj Jugoslaviji poznate čokoladice: to je muški čopor u kom teče borba ne za dominaciju, nego za potvrdu svevlašća jednog od njih. Albahari piše pod uticajima Bernharda i Pintera, i tema mu nije toliko apsurdnost zla i nasilja, koliko krotki udeo mučenika i svedoka u njima.

Kanada se u Albaharijevoj prozi pojavljuje kao uznemirujuća utopija u kojoj je sve podložno redu i pravilima, usporeno i jednostavno kao u snu, te samim tim zastrašujuće i neprirodno: okruženje artikuliše užas pred smrću i nestajanjem, dominantno raspoloženje ove proze. Drugačiji tematski fokus na stvarnost i identitet nalazimo u Albaharijevom romanu „Ludvig", koji je smešten u Beograd. Monolog pisca S.-a, unesrećenog autora kom je oteto nenapisano delo, prvenstveno je hiperrealistički portret čoveka ophrvanog samosažaljenjem i osvetoljubivošću, a njegov antagonista Ludvig je beskrajno sujetan i proračunat umetnik koji je oteo prijatelju i vernom pratiocu ideju za roman, stekao i prokockao internacionalnu književnu slavu. Ko je ovde plagijator a ko je oštećeni umetnik ostaje neprozirno usled nestabilnosti pripovednog subjekta, a iako tumačenja prizivaju paralele sa književnim životom u Srbiji kaogod i neke slučajeve plagijata, nema adekvatne i verodostojne vanknjiževne identifikacije protagonista: biografija literate koji se prisno druži sa Aleksandrom Tišmom, Borislavom Pekićem i Slobodanom Selenićem zapravo je varljiva montaža više autentičnih književnih sudbina. Albaharijev izlet u autofikciju tako se završava novom vrstom mistifikacije: kreiranjem fiktivne realnosti koja se na-

slanja na autentično, ali ostaje nesvodiva na ijedan autentični podatak.

U svetu Albaharijeve proze pripovedna igra svetla i senke neretko čitalačku pažnju usmerava na tišinu i beznađe. Međutim, osećaj teskobe uvek se pretopi u savršenstvo sročene reči koja želi da dočara detalj, spoznaju i preokret. To savršenstvo nije ništa drugo do marljivo i predano ispunjavanje postulata i normi književne proze. U nagrađenom romanu „Danas je sreda" (Heute ist Mittwoch, Schoffling & Co, 2022) Albahari govori o danas aktuelnim temama bolesti, starenja, pamćenja i zaborava. Motiv brige o bolesniku koristi se da bi se razvio narativ na temu odnosa pojedinca prema istoriji, oproštaja i pokajanja kao uslova da se duša i um spasu od ništavila.

Nadmoćnom većinom glasova, Žiri za dodelu nagrade „Aleksandar Tišma" odlučio se za roman *Danas je sreda*, u prevodu na nemački Mirjane i Klausa Vitmana, uveren da David Albahari zavređuje ovo priznanje ne samo zbog toka i opsega svog delovanja u literaturi i kulturi, već i zbog visokog umetničkog dometa uzbudljivog, raznolikog, čujnog i uticajnog književnog dela koje ostavlja trajan trag u imaginaciji njegovih čitalaca i poetici njegovih književnih sledbenika.

David Albahari (1948, Peć) autor je trinaest knjiga priča, četrnaest romana i pet zbirki eseja. Na književnoj sceni prisutan je od 1973, kad mu je objavljena prva zbirka priča, „Porodično vreme". Laureat je Andrićeve nagrade za knjigu „Opis smrti" (1982), NIN-ove nagrade za roman „Mamac" (1995), nagrada Balkanika (1998), Brücke Berlin (2006), Stefan Mitrov Ljubiša (2011) i Todor Manojlović (2015). Do danas je prevođen na šesnaest stranih jezika, a šest njegovih proznih knjiga objavljeno je na engleskom jeziku. Albahari je značajan i kao prevodilac, urednik književne periodike i antologičar.

Njegovom predanom posredovanju između kultura dugujemo prve prevode Vladimira Nabokova, Sola Beloua, Tomasa Pinčona, Margaret Etvud, Džona Apdajka, Sema Šeparda, Rejmonda Karvera i mnogih drugih značajnih pisaca svetske književnosti.

Vladislava Gordić Petković (reč sa dodele nagrade „Aleksandar Tišma" Davidu Albahariju)

Prof. dr Vladislava Gordić Petković je redovni profesor na Odseku za anglistiku.
vladislava.gordic.petkovic@ff.uns.ac.rs

Muharem Bazdulj & Nebojša Grujičić

Vesna Goldsvorti
Roman u Londonu

*„**Gorski** je prevashodno roman o Londonu. Međutim, svi glavni junaci su u London stigli natopljeni politikom istoka i juga Evrope, i svoje otadžbinske priče upisuju u istoriju Britanije na jedan polifon, mnogoglasni način, često u protivurečju jedni s drugima a i sa samima sobom. Gorski je ruski patriota, čak i nostalgičan u odnosu na predjeljcinovsku Rusiju, ali istovremeno je i Jevrejin koji nosi određenu svest o tome da nije 'slovenska duša'. Natalija, u koju je zaljubljen, sanja da pobegne iz Rusije po svaku cenu, ali na Zapadu ne zna šta bi sa sobom. Nikola je beogradski tinejdžer čak i kada se približava četrdesetoj. U Englesku stiže u bekstvu od mobilizacije, kao čovek bez politike, ali i bez strasti; on je na neki način predstavnik srpske 'izgubljene generacije' koja se devedesetih rasula po svetu i koja je moj pandan izgubljenoj generaciji Ficdžeralda i Hemingveja"*

Vesna Goldsvorti

Vesna Goldsvorti je rođena u Beogradu 1961. Diplomirala je na beogradskom Filološkom fakultetu, a od 1986. živi u Londonu, gde je doktorirala i gde radi kao profesor engleske književnosti i kreativnog pisanja na Univerzitetu Kingston. Napisala je nekoliko knjiga u različitim žanrovima, a sve su privukle veliku pažnju javnosti. Nakon studije *Izmišljanje Ruritanije*, memoarsko-autobiografske knjige *Černobiljske jagode* i zbirkepesama *Solunski anđeo*, njen prvi roman *Gorski* (napisan na engleskom jeziku) još i pre objavljivanja je izazvao veliko interesovanje izdavača širom sveta, a već u prve dve nedelje od

objavljivanja, u Engleskoj je imao izvrsnu recepciju. Uz originalno englesko izdanje *Gorskog* i prevod romana na srpski, u izdanju *Geopoetike* i iz pera same Vesne Goldsvorti, knjiga će ove godine izaći ili je već izašla i na bugarskom, nemačkom, holandskom, italijanskom, španskom, katalonskom i švedskom jeziku. Osnovu zapleta svog romana Vesna Goldsvorti je preuzela od *Velikog Getsbija* Frensisa Skota Ficdžeralda: došljak iz provincije u velikom gradu upoznaje bogataša čiji je jedini cilj u životu da ponovo bude sa ženom koja mu je bila ljubav u mladosti, a koja se u međuvremenu udala za drugog. Kod Ficdžeralda, veliki grad je Njujork u koji došljak stiže sa američkog Srednjeg Zapada. Kod Vesne Goldsvorti, veliki grad je London, a došljak u njega stiže iz Beograda.

VREME: Okušali ste se dosad u različitim žanrovima – od akademske studije preko memoara do poezije – a upravo ste, evo, objavili i roman.

VESNA GOLDSVORTI: Jesam po prirodi neko ko voli izazove, ali nisam od autora koje bi iko mogao da okrivi za hiperprodukciju (smeh). Ipak iza mog rada stoji jedan žestok tematski ako ne i formalni fokus. To je ukrštanje identiteta – britanskog i južnoevropskog ili istočnoevropskog. Ne zavidim onima kojima padne u zadatak da me predstave na nekoj književnoj tribini ili na televiziji, jer sam svesna da formalna eklektičnost nije uvek prednost – ne pripadate potpuno nijednom od književnih esnafa. Ne mogu pritom da se požalim da me književna javnost ne primećuje. Retko se koji pisac može pohvaliti time da je pedeset posto onoga što je napisao – samo dve knjige u mom slučaju (smeh), memoar i roman – serijalizovano na BBC-ju, kada tu čast doživi tek dvadesetak novih knjiga godišnje. Moje su knjige dosta pri-kazivane i prevođene, *Ruritanija* je bila na na-slovnim stranicama književnih dodataka u Bri-taniji i Americi, uključujući i "Vašington post", a i sada je u lektiri na univerzitetima širom sve-ta, *Jagode* su samo u Nemačkoj doživele četrnaest izdanja. *Gorski* je na prošlogodišnjem frankfurt-skom sajmu bio prava senzacija kada je o prodaji prevodilačkih prava reč.

Otkud ideja za roman i otkud ideja za varijaciju na Ficdžeraldovog ***Velikog Getsbija?***

Dugo sam želela da napišem roman o Londonu danas, o megalopolisu u kome živim već trideset godina i koji me privlači i odbija istom merom. S kraja na kraj grada ima sedamdesetak kilometara. U njemu živi više milijardera nego u bilo kom drugom gradu na svetu, on je svakako kulturni epicentar Evrope, a pritom kao da nije sasvim evropski, pa ni sasvim engleski: tu su milijarderi, ali tu su i desetine hiljada onih koji su izbegli iz svih krajeva sveta, često bez novca i bez ikakvih dokumenata. U svakom vagonu metroa se čuje dvadesetak jezika: tu su vam svi kod kuće i niko nije. To je za romanopisca dušom dan materijal.

Getsbi je jedan od mojih omiljenih romana, ali razlozi za to se menjaju. Trebalo mi je da zaista uronim u engleski da potpuno shvatim poetsku lepotu Ficdžeraldovog jezika, ali oduvek sam volela tu arhetipsku ljubavnu priču. Pritom mi se ona uvek činila nekako slovenska, da ne kažem i ruska. Nekada sam predavala *Getsbija*, nisam ga ponovo čitala kada sam pisala *Gorskog*, ali mi se ideja činila tako očiglednom da sam često pomišljala da taj moj roman neko negde već piše. Dugo mi nije padalo na pamet da bih to mogla biti ja, o tome sam sanjala onako oblomovski – šta bih kad bih – i polako skupljala materijal.

Gorski *je u prvom redu roman o Londonu. Jasno je da engleski kritičari prvenstveno tragaju za referencama iz književnosti na engleskom jeziku, ali iz naše perspektive je jedna druga paralela očitija. Pisac srpskog porekla živi u Londonu i piše o ovom gradu u romanu čiji je glavni junak Rus – za nas prva i neizbežna asocijacija je Miloš Crnjanski i njegov* ***Roman o Londonu.*** *Koliko ste pišući mislili na Crnjanskog?*

Crnjanski je više od mog omiljenog pisca, on je deo mog genetskog koda. Moj junak se zove Roman Gorski, ne zbog Romana Abramoviča sa kojim mu je jedina veza Čelsi, već zbog *Romana o Londonu*. Univerzitet na kome trenutno predajem je na dvesta-trista metara od kućice na imanju ledi Pedžet u kojoj je Crnjanski, kao i junak mog romana Nikola, živeo gratis, i često mi, dok tu prolazim kolima, kroz jednu lepu šumu na obodu Londona, prolete glavom fragmenti *Lamenta nad Beogradom*. Naravno da sam mislila na Crnjanskog. Pritom su *Seobe* meni lično mnogo značajniji tekst – taj ritam i poetski naboj su mi gotovo šamanski, ta uzdignuta retorika istorije, seksualnosti, sudbine – uvek me obuzme vrtoglavica kada čitam *Seobe* na srpskom. Ima u *Gorskom* dosta mesta nad kojima se nadvija Crnjanski, ali i Čehov, koji mi znači gotovo koliko i Crnjanski. Ja sam naučila ruski da ne bih morala da čitam Čehova na engleskom. Ficdžerald, onda, kao da je tu da zavara trag.

U dosadašnjim recenzijama objavljenim u britanskoj štampi, potencira se veza sa Ficdžeraldom, ali i iznenađenje činjenicom da veliko prisustvo ruskih bogataša u Londonu u poslednju deceniju–dve nije izazvalo i veći romansijerski

*interes. Jedan od prikaza čak nosi naslov "**Veliki Getsbi** sreće pedeset nijansi oligarha". Čini se da marketinški niste mogli da izaberete bolji tajming za izlazak romana s "ruskom temom", iako se u medijima u međuvremenu akcenat pomerio sa Romana Abramoviča na Vladimira Putina.*

Ma to je redakcija "Spektejtora" smislila naslov, a radi se o jednom vrlo ozbiljnom i dobrom prikazu. Dosadile su mi te varijante na nijanse sive – pedeset nijansi klišea. Erika Džejms je loš pisac na nivou rečenice, ali je marketinški genije. Ja nisam. Meni se čini da "tajming" o kome govorite u Londonu traje već tridesetak godina, od pada Berlinskog zida, i da moj roman dolazi na kraju ruskog talasa, ali to u suštini nema veze. Pišem kako su pre Rusa bili Arapi, kako će posle biti Indijci ili Kinezi. To što je Gorski Rus je manje važno od činjenice da je on stranac koji poseduje dobar deo Zapadnog Londona.

Kada ste došli na ideju da napišete roman?

Ideju nosim već godinama, imam neke beleške koje su starije od *Černobiljskih jagoda*, ali sam roman počela istinski da pišem 5. jula 2013. Sećam se datuma tako jasno, jer sam pet sati provela gledajući Đokovića i Del Potra u polufinalu Vimbldona. Uvek na univerzitetu imam velike planove o tome šta ću da pišem kada dođe leto, ali to najčešće ostane na nivou lenjog sanjarenja. Toga dana me je iz nekog razloga zgrabio "carpe diem" (možda i osećanje krivice, jer televiziju inače retko gledam), pa sam iste noći napisala celo prvo poglavlje, a za dva meseca imala sam i prvu verziju romana. Kao da me je Gorski sve vreme čekao u zasedi!

Imate lično, neposredno, iskustvo poznavanja ruske kulture, ali ne i poznavanja savremene ruske oligarhije. Kako ste to pomirili u romanu?

Gorski je natopljen ruskom kulturom; *Getsbi* je ram za sliku koju su nadahnuli *Onjegin*, *Karenjina*, *Živago*. Međutim, moj glavni junak je jedno mitsko stvorenje, on je u romanu najčešće odsutan. Imala sam određene dodire sa ljudima koji ne znaju koliko kuća i fabrika poseduju, i slušala sam o tome kako im praznim privatnim avionima lete pudlice s kraja na kraj Evrope da bi u Londonu provele veče sa svojim vlasnikom. Toliki novac stvara oko sebe jedan vorteks pohlepe, pa su mi bile mnogo zanimljivije stotine mojih londonskih sugrađana koji se nađu u tom vorteksu – kao fikseri, pravozastupnici, asistenti, lični treneri, maseri, šta god hoćete – to je čitava jedna armija ljudi. *Gorski* nije nikakvo preispitivanje ruskog političkog sistema; da nisam toliko volela rusku kulturu, mogao je da bude i Kinez ili Amerikanac. Bitno je to da je autsajder koji u London stiže sa tovarima novca i kupuje grad ciglu po ciglu.

*Sudeći samo po naslovima vaših prethodnih knjiga, one se jasno mogu čitati "geopoetički"- **Ruritanija, Solun, Černobilj**, a sada je tu i **Gorski.** Sudeći po toponimima u njihovim naslovima, vaše knjige se mogu čitati i neuralgično "geopolitički"– Balkan, Grčka, Ukrajina, Rusija.*

Pomenula sam da je prevashodno u pitanju roman o Londonu. Međutim, svi glavni junaci su u London stigli natopljeni politikom istoka i juga Evrope, i svoje otadžbinske priče upisuju u istoriju Britanije na jedan polifon, mnogoglasni način, često u protivurečju jedni s drugima a i sa samima sobom. Gorski je ruski patriota, čak i nostalgičan u odnosu na predjeljcinovsku Rusiju, ali istovremeno je i Jevrejin koji nosi određenu svest o tome da nije "slovenska duša". Natalija, u koju je zaljubljen, sanja da pobegne iz Rusije po svaku cenu, ali na Zapadu ne zna šta bi sa sobom. Nikola je beogradski tinejdžer čak i kada se približava četrdesetoj – u Englesku stiže u bekstvu od mobilizacije, kao čovek bez politike, ali i bez strasti, prava suprotnost Gorskom koji je čovek akcije i angažmana. On je na neki način predstavnik te srpske "izgubljene generacije" koja se devedesetih rasula po svetu i koja je moj pandan izgubljenoj generaciji Ficdžeralda i Hemingveja.

Kako posmatrate ove aktuelne "geopolitičke" ratove na potezu Zapad–Istok, a naročito njihove medijske i kulturološke odjeke?

Moto *Gorskog* uzela sam iz Istorije Engleske Tomasa Makolija. Knjiga je objavljena sredinom devetnaestog veka, ali opis se odnosi na Ruse u Britaniji s kraja 17. veka, prvu posetu Petra Velikog: "Njihova odeća, njihovi pokreti, njihov način ophođenja, sve je to bilo divlje, varvarske prirode. I ambasador i velikani u njegovoj sviti izgledaše tako božanstveno da se ceo London gurao da zuri u njih, ali pritom bejahu tako prljavi da se niko ne usudi da ih dotakne. Na dvorskim balovima, sa njih su prštali biseri i vaši." Tu vidite da se vekovima ništa ne menja – tu je taj isti semi-orijentalni svet koji vas istovremeno očarava i plaši koji vidi Bajron kada priča o "poluvarvarskim minaretima Moskve" i koji vide današnji Britanci i u Vladimiru Putinu. Međutim, slika nikada nije potpuno jednostavna. Britanija istovremeno ima i mnogo rusofila, neke od najvećih ljubitelja ruske kulture, njene pozornice pune su Čehova, njene filmske verzije *Živaga*, *Karenjine* ili *Onjegina* među najboljima su na svetu, a nikoga ne zbunjuje kada

kompozitor kao što je pokojni Džon Tavener pređe u pravoslavlje.

Roman se dotiče i Srbije. Narator romana, Nikola Kimović, je iz Srbije. Je li za takvu odluku presudan bio autobiografski prtljag ili nešto drugo?

Ne bih želela da otkrivam priču, ali Srbija u *Gorskom* igra važnu ulogu. Beograd je nekakav kontrapunkt Londonu, prisutan i kada radnja nije vezana za njega; to će shvatiti svako ko stigne do poslednjeg poglavlja. Za početnu odluku nije bio presudan autobiografski prtljag, koliko želja da za ovu vrlo ambicioznu priču nađem raspon glasa u kome se osećam komotno, tako da me ne opterećuje i sama priča i perspektiva pripovedanja. "Glas" mi je bio primarna stvar, mada ja nisam Nikola, to nije moj glas ni moj engleski, niti ja delim njegove stavove.

Britanci ne opraštaju falširanje: razvuku vas "konjima na repove" u kritikama, a odjeke svojih neuspeha danima nalazite na tviteru, kao u nekoj virtuelnoj čaršiji. Ovde postoje čak i nagrade kojima je glavni cilj da se malo podsmevaju piscu koji promaši; recimo godišnja nagrada za najlošiju ljubavnu scenu (Bad sex award) ili nagrada za najotrovniju kritiku (Hatchet job of the year) koju je prošle godine dobila jedna kritičarka "Tajmsa" tako što je u književnom smislu sahranila moju univerzitetsku koleginicu, a značajnog romanopisca, Rejčel Kask.

Premijer Vučić ovde često govori o potrebi za "promenom svesti" u Srbiji i navodi protestantski model kao uzoran. U jednoj pesmi vi ironično kažete "kao da sam rođena sa protestantskom ljubavlju za crno i belo".

Za protestantski model na čitavom severu Evrope imam dosta divljenja kada je u pitanju rad i osećanje dužnosti: nije slučajno što protestantske zemlje imaju i najjaču privrednu proizvodnju. Međutim, nije puka slučajnost što Britanci moraju da se napiju da bi se opustili i zaboravili na posao, dok je kod nas obrnut slučaj, mi u piću smišljamo najbolje poslovne ideje. Šalim se, naravno, svakom rečju koju izgovaram, jer ne umem da uopštavam stvari na ovaj način, ceo radni život posvetila sam borbi protiv predrasuda.

Majka i otac mi svake nedelje pošalju kulturne stranice srpskih dnevnih novina, srpskom kulturom i dalje se napajam, ali unutrašnju srpsku politiku malo pratim, nemam strpljenja ni za britansku koja mi je mnogo jasnija.

U pogovoru knjige pominjete da ste glavnog junaka Gorskog nazvali tako i zbog zvučnog slaganja s Ficdžeraldovim junakom, ali i s naslovom Njegoševog najpoznatijeg speva, pa kažete: "Istinski dubinu crnogorskog i srpskog afiniteta prema ruskoj kulturi teško je opisati." Sa druge strane, postoji i politički stereotip o Srbima kao "malim Rusima".

Ta analogija između Srba i Rusa ide mi na živce pošto se na nju poziva u negativnom kontekstu i na štetu Srba, i uvek dolazi kao nekakva zamena teze, kao kraj diskusije, a ništa ne dokazuje.

Poznat vam je mehanizam stvaranja stereotipa o drugim kulturama, u ***Izmišljanju Ruritanije*** *govorite kako su pojedine knjige formirale sliku Balkana na Zapadu. Kakva je danas, u tom smislu, težina knjige Rebeke Vest?*

Ja sam pišući *Ruritaniju* iščitala na stotine romana o vampirima, špijunima, i engleskim avanturistima koji kreću put Balkana. Mada je to vrlo zabavno, nema tu ključnih knjiga (osim vrlo uslovno Stokerovog *Drakule*), to su sve zrnca peska koja stvaraju balkanski pejzaž: zabavna i zanimljiva po broju i uticaju, a manje po književnom dometu. Vrlo je malo remek dela, i tu je Vestova veliki izuzetak, jer je *Crno jagnje* objektivno jedan od vrhunaca britanske putopisne književnosti. Jedan moj kolega, anglista, koji ga smatra i jednim od vrhunaca modernizma uopšte, kaže mi da je gotovo šteta što je Vestova pisala o Jugoslaviji, jer je to tako malo poznata zemlja, a pritom više ni ne postoji, pa Britanci ne čitaju tu knjigu toliko koliko bi je čitali da je reč o Francuskoj ili Italiji. To vam dosta govori.

Gorskog *ste sami preveli sa engleskog na srpski. Kakvo je to iskustvo bilo? Vašu memoarsku, a samim tim i duboko ličnu knjigu,* ***Černobiljske jagode*** *prevela je Zia Gluhbegović, a u slučaju romana ste se sami upustili u nezahvalan posao prevođenja svog dela na sopstveni maternji jezik. Zašto*?

Ruritaniju su preveli Srđan Simonović i Vladimir Ignjatović. Ziji sam prepustila *Jagode,* jer mi se učnilo da bih inače bila u iskušenju da napišem sasvim novu knjigu. Ono što Britancima moram da objašnjavam, Srbima nije potrebno, i obrnuto. *Solunskog anđela* sam pisala dvojezično, malo na srpskom malo na engleskom, za neke pesme ni sama ne znam koja je prva verzija, pa se tu radi o dva originala, ako hoćete – to je to translingvalno pisanje. Kada mi je Džon Kuci u recenziji napisao da moji stihovi predstavljaju "dobrodošao novi glas u engleskoj poeziji", u šali sam ga pitala da li to smem da prevedem kao "dobrodošli novi glas u srpskoj poeziji".

Objektivno, dok mi ovako ne pomenete poneki stih, nemam pojma da li je iko tu knjigu i čitao na srpskom, tako da slobodno mogu reći da sam je pisala za svoju dušu. Za *Gorskog* mi je trebalo dvostruko više vremena nego što sam pretpostavljala – da vam ne pričam recimo samo o agonijama koje sam prolazila da bih odlučila ko kome i kada kaže vi ili ti – tako da sam se često zapitala da li bih se u to upuštala da sam znala šta me čeka, posebno u vreme kada sam bila pod ogromnim teretom pripreme desetak drugih izdanja. Pomagalo mi je da odgovorim na elektronsku poštu ostalih mojih prevodilaca koji su istovremeno radili na istom tekstu od Stokholma do Argentine: ne samo u shvatanju problema nego i u osećanju saučesništva. Ohrabrivala sam ih da budu slobodni sa onim što je pisac hteo da kaže (smeh).

*U pesmi iz **Solunskog anđela** kažete:*

Mnogo pre nego što sam otišla za Englesku
Razumela sam dobro
Da bi mogla da se podnese tolika istorija
Potreban je krug bistre plave vode
Između tebe i nje,
Krug bistre plave vode.

Šta je za vas taj "krug bistre plave vode"? Da li je asocijacija na "beskrajni plavi krug" Crnjanskog slučajna?

"Bistra plava voda" je zgodan, ali i bukvalan prevod engleskog idioma koji označava jasno razgraničavanje stvari. Igrala sam se, naravno, jer živim na ostrvu – pa me zaista od Evrope razdvaja takav jedan krug okeana. Asocijacija na Crnjanskog nikada nije slučajna, i on je živeo u tom krugu. Britanci nemaju isti osećaj težine novije istorije, nisu bili okupirani ni u Prvom ni u Drugom svetskom ratu, nisu imali iskustvo kolaboracije, nemaju istu potrebu kao Francuzi ili Nemci da dobar deo porodične istorije gurnu pod tepih. Zato su ponekad nadmeni, nedostaje im empatije u odnosu na muke nas ostalih Evropljana, na neka prećutkivanja… A opet, kada pomislim koliko je desetina i stotina hiljada britanskih mladića poginulo u rovovima po flamanskim nedođijama, možda razlika u težini istorije i nije toliko velika, samo je vrsta prtljaga drugačija.

Imajući u vidu koliko vam je bibliografija šarena , šta sada sledi, novi roman ili nešto sasvim drugo?

(smeh) Ne pišem ništa, jer me je kidnapovao Gospodin Gorski, putujem sa njim po svetu. Moj britanski izdavač me moli da opet krenem u roman (imam i koncept i beleške). Digla im se kosa na glavi kada sam im rekla da imam tridesetak dobrih pesama na srpskom i da bi mi možda trebalo još godinu dana da okončam zbirku. Ako uzmete u obzir da će *Gorski* samo ove godine biti objavljen u sto hiljada primeraka, a da bih za srpsku poeziju imala sreće i sa dvesta primeraka, i još više ako ih kupi pedesetak ljudi, onda vam sve bude jasno. Ali opet, trideset dobrih pesama… nije za bacanje. Videću.

Na jesen prelazim na dužnost šefa katedre za kreativno pisanje na univerzitetu Istočna Anglija – to je najbolja katedra u mojoj disciplini u Britaniji, pa verovatno i u Evropi – svesna sam da će mi to doneti velike promene. Ko zna zašta ću i da li ću tada imati vremena i snage. Možda ću se u slobodnom vremenu, ako ga bude bilo, posvetiti kompjuterskih igricama. Par mojih studenata imao je ogroman komercijalni uspeh pišući dijaloge za taj žanr: možda onda i ja, kao Gorski, kupim neko ostrvo u Grčkoj, da na njemu pišem novu *Sumatru* na srpskom.

Vreme

Muharem Bazdulj

Temza utiče u Crno more

*Čitalac koji o najslavnijem Ficdžeraldovom romanu ne zna ništa, bez problema bi mogao da uživa u čitanju romanesknog prvenca Vesne Goldsvorti. Onaj, međutim, koji zna **Velikog Getsbija**, uživaće više. Moglo bi zapravo da se kaže: što bolje znaš **Getbsija,** više ćeš da uživaš u **Gorskom***

U *Belešci o romanu* na kraju svoje knjige *Gorski* (Geopoetika, Beograd, 2015) Vesna Goldsvorti najprije otvoreno priznaje svoj dug Frensisu Skotu Ficdžeraldu i njegovom romanu *Veliki Getsbi*, a nešto kasnije ističe: "Moglo bi se reći da moj glavni junak nije Roman Gorski, već London. To je grad u kome živim i koji volim već gotovo trideset godina." Ficdžeraldov *Veliki Getsbi* (izvorno objavljen 1925. godine) po opštem je mišljenju jedan od dva-tri najvažnija romana napisan na engleskom jeziku u dvadesetom vijeku, je ponajbolji američki roman u istom periodu. U decenijama koje su slijedile Ficdžerald je inspirisao mnoge pisce. Roman *Gorski* Vesne Goldsvorti, objavljen devedeset godina poslije *Velikog Getsbija*, vjerovatno je umjetnički najostvareniji, muzičkim rječnikom rečeno, remiks Ficdžeraldovog klasika. Kad kažem remiks, mislim zapravo na isti odnos koji Džojsov *Uliks* ima spram Home-

rove *Odiseje*. Uostalom, upravo je *Uliks* jedini roman napisan u dvadesetom vijeku na engleskom jeziku kojem kritičari priznaju primat u odnosu na *Velikog Getsbija*.

Geopoetika, 2015.

IZGUBLJENE GENERACIJE: Osnovu zapleta, dakle, Vesna Goldsvorti preuzima od Ficdžeralda: došljak iz provincije u velikom gradu upoznaje nevjerovatno bogatog tipa čiji je jedini cilj u životu da ponovo bude sa ženom koja mu je bila ljubav u mladosti, a koja se, u međuvremenu, udala za drugog. Kod Ficdžeralda, veliki grad je Njujork u koji došljak stiže sa američkog Srednjeg Zapada. Kod Vesne Goldsvorti, veliki grad je London, a došljak u njega stiže iz Jugoslavije, odnosno iz Srbije, odnosno iz Beograda. ("Potičem iz jedne male i beznačajne nacije u beznačajnom uglu Evrope i drago mi je što je tako.") Ficdžeraldov narator zove se Nik Karavej i veteran je Prvog svjetskog rata. Narator *Gorskog* zove se Nikola Kimović (koji se ponekad predstavlja kao Nikolas, zato što je Nikola, u engleskom, žensko ime, pa na kraju najpraktičnije biva zvati ga Nik) i dezerter je iz ratova što su pratili raspad Jugoslavije. Obojica, svaki na svoj način, pripadaju *izgubljenim generacijama*. Evo kako se o tome govori na samom početku *Gorskog*, uz znalački mig u pravcu *Velikog Getsbija*, odnosno njegovog autora: "Dopro sam do Londona kao izbeglica, u moru drugih izbeglica, deo talasa koji se dizao na ratnom Balkanu i obrušavao na tvrdim, ali poroznim stenama Dovera. Oni koji pominju izgubljenu generaciju kada pričaju o Hemingveju ili Ficdžeraldu nemaju pojma šta znači reč *izgubljen*."

Nikola Kimović je doktor engleske književnosti sa Beogradskog univerziteta kojem taj doktorat u samoj Engleskoj nije od prevelike praktične koristi. Ipak, posao prodavca u maloj knjižari dovešće ga u kontekst sa Gorskim, "Velikim Gorskim", kako ga naziva u komunikaciji sa vlasnikom knjižare. Gorski od Nikole želi da mu opremi biblioteku u ogromnoj kući koju gradi: "Gorski je zidao kuću tu u komšiluku i nas je zadužio da je opremimo najboljom bibliotekom u Londonu, i da zadatak okončamo onoga dana kada kuća bude spremna za useljenje. Najboljom privatnom bibliotekom u Evropi. I to ne bilo kakvom bibliotekom, već bibliotekom skrojenom za ruskog džentlmena i naučnika koga interesuju umetnost, književnost i putovanja, i koji govori evropske jezike; bibliotekom koja će izgledati kao da je Gorski knjige sam kupovao i godinama pažljivo čitao, ili je – ako ih već nije pročitao – ozbiljno nameravao da ih pročita. Štaviše, bibliotekom koja će izgledati kao da je nasledio veći njen deo od knjigoljubivih predaka. Gorski je želeo prva izdanja svega mogućeg, uključujući i *Stari zavet*, i to tako da svaki primerak bude u savršenom stanju. Novac, ne znam da li treba i da pomenem, nije predstavljao problem."

PRVI I POSLEDNJI TAJKUN: Gorski iz naslova romana, Roman Borisovič Gorski, je, naravno, Rus, tačnije ruski Jevrej. Iz masmedijske perspektive, London je u posljednje dvije decenije, između ostalog, i grad u koji hrle ruski tajkuni, uključujući i onog imenjaka Gorskog što se preziva Abramovič. A riječ *tajkun* je, kad smo već kod nje, u kontekst književnosti engleskog jezika uveo upravo Frensis Skot Ficdžerald, preko naslova svog posljednjeg (nedovršenog) romana (po kojem će Elija Kazan snimiti film). U tom smislu, roman Vesne Goldsvorti je izuzetno aktuelan i savremen, a njen opis bajkovite raskoši u kojoj živi Gorski nadmašuje Ficdžeraldove *jazz age* standarde.

Maestralan je način na koji autorka vodi radnju. S jedne strane, *Veliki Getsbi* je klasik, a klasike uvijek, kako negdje reče Borhes, čitamo drugi put, u smislu da i prije nego što ih počnemo čitati o njima znamo dovoljno da smo svjesni osnovnog okvira, ali ako ipak, posve hipotetski, zamislimo potencijalnog čitaoca koji o najslavnijem Ficdžeraldovom romanu ne zna apsolutno ništa, ovaj bi bez problema mogao savršeno da uživa u čitanju *Gorskog*. Oni, međutim, koji znaju za *Getsbija*, uživaće više. Moglo bi zapravo da se kaže: što bolje znaš *Getsbija*, više ćeš da uživaš u *Gorskom*. Beskrajno je inovativan način na koji se Vesna Goldsvorti igra sa elementima iz Ficdžeraldove proze. Ovdašnji fanovi *Velikog Getsbija* dobro pamte scenu u kojoj Getsbi Niku Karaveju pokazuje orden koji je dobio od crnogorskog kralja Nikole. U *Gorskom* Vesne Goldsvorti, Roman Borisovič u jednom momentu Nikoli Kimoviću takođe nešto pokazuje: "Gorski je preturao po pretincu za rukavice ugrađenom u široki naslon za ruke između nas i izvadio kutijicu koju mi je dodao, škljocnuvši pritom kopču da bi je otvorio. Na jastučiću od tamnog satena ležala je medalja. 'Pogledajte. Pročitajte šta piše na reversu.' Podigao sam prepoznatljiv beli krst. '*Romanu Boriso-*

viču Gorskom, *zahvalan srpski* narod', bilo je ugravirano finim ćiriličnim krasnopisom." Vješto se Vesna Goldsvorti igra i sa imenima. Fatalna ljubav Gorskog zove se Natalija, ali njena ćerka se zove Dejzi, baš kao fatalna ljubav Džeja Getsbija.

MOJ BEOGRADE: I makar svaki čitalac unaprijed zna – ili barem naslućuje – kako će se radnja odvijati, šta će na kraju biti sa junakom iz naslova, roman je takođe i trilerski uzbudljiv. Ipak, književni sladokusci najveće će zadovoljstvo pronaći u *tonu* samog naratora. Svaki roman u prvom licu je – kako nezaboravno reče Margerit Jursenar – *portret jednog glasa*, a *glas* Nikole Kimovića je neodoljiv. Teško je sjetiti se naracije u kojoj se tako skladno miješaju erudicija, šarm i duhovitost. Za londonske šetače on veli da se vrckaju i šepure "s tolikim egzibicionizmom da ti se čini da svako zamišlja da je zvezda sopstvenog spota na Jutjubu"; za Gorskog pak, na samom početku primijećuje da ga podsjeća "na nekog pajtosa Ernsta Jingera, na lutalicu s Baltika, ili na kakvog germanskog korespondenta s kojim se dopisivao Lord Bajron, a koga je s leđa naslikao Kaspar Fridrih, uhvativši ga upravo u trenutku kada se okreće prema posmatraču s nekakvim dubokim uvidom u ledeno more u koje je zurio sve do tog trenutka"; Natalijin engleski je omekšan ruskim "kao šumsko voće potopljeno u med"; Englezi u Ruskinjama vide ili "pokorne prefeminističke boginje koje su od Boga – ili po sopstvenom nazoru – stvorene samo zato da ugode muškima" ili "Amazonke iz filmova o Džejmsu Bondu" što su "nemogući ukrštaj Lare Kroft i Feliksa Đerzinskog".

Čitajući srpsku verziju *Gorskog*, prevod iz pera same autorke, čitalac je sve vrijeme svjestan da nijedan drugi prevodilac, ma koliko pismen i kompetentan, ne bi bio u stanju ovako dobro i tačno prevesti knjigu. I nema to toliko veze sa banalnim uvidom da prevodilac ne može ni teoretski razjasniti svaku autorovu dvosmislenost, naslutiti svaku njegovu intenciju. Ovdje nije toliko važno što je Vesna Goldsvorti u stanju pretočiti svoj engleski u srpski, mnogo je važnije to što ona savršeno pogađa srpski registar Nikole Kimovića: od specifičnog beogradskog idioma i urbanog slenga karakterističnog za osamdesete do prodora anglizama u jezik, koji je mnogo drukčiji od one vrste prodora kakav se desio kod srpskih govornika u domovini. (Nikola, recimo, neće kazati da neko u mobilni kuca poruku ili SMS, reći će da kuca *tekst*.) Ima u *Gorskom* i mnoštvo efektnih aluzija na velika djela svjetske književnosti, referenci na velike i važne knjige, odnosno njihova rijetka izdanja, kao i sugestivnih detalja iz raznih aspekata londonskog velegradskog života, naročito iz života one vrste ljudi kakvih je mnogo u velikim gradovima, u Londonu, kao i u Beogradu, onih što žive u "nekoj vrsti produžene adolescencije" i koji su "opsednuti kvalitetom jutarnjeg espresa više nego sopstvenom nacionalnošću".

Na kraju, kad sve prođe, Nikola će iz Londona da se vrati u Beograd. "Ja jutrom trčim pored Dunava da održim kondiciju. Predveče sedim pored iste vode s čašom lokalnog vina u nekom od mnogih kafića na obali i gledam reku kako beskrajno teče prema Crnom moru." Ta pomisao na veličanstvenu deltu Dunava, pomisao što se javlja na ušću jedne njegove velike pritoke, dostojan je završetak velikog romana čije niti tvore filigranski isprepletano tkanje u kojem se dotiču i međusobno prožimaju jezici, kulture i tradicije uobličavajući artefakt što se u pamćenju čuva pomno i pažljivo poput vrijednog ordena.

Vreme

Ksenija Nikolić

Gvozdena zavesa

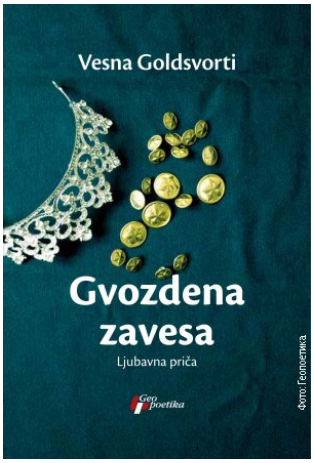

Geopoetika, 2022.

Ćerka potpredsednika partije i visokog funkcionera stranke, uticajnog revolucionara i borca protiv okupatora, sve je samo ne uzorni naslednik stavova porodične ideologije koja je okružuje. Živeći pod stalnim prismotrom nevidljivih i moćnih ljudi koji brinu o bezbednosti i ugledu druga Urbanskog i njegove porodice, osećajući njihove produžene prste na svakom koraku, ćerka asketski strogog komunističkog borca, u ovom romanu želi apsolutnu slobodu za sebe, nepomućenu strogom komunističkom disciplinom.

Ono što počinje kao mladalački, prkosni bunt protiv roditeljskog sistema vrednosti, u knjizi *Gvozdena zavesa* pretvara se u duboku, snažnu i gorku analizu odnosa Istoka i Zapada. Hladni rat između bezličnog komunizma i darvinističkog

kapitalizma nastavlja se u kulturi, temperamentu, nasleđu i politici, vrlo intenzivno i u ljubavi. Hladni rat je ovde mnogo stariji od zvaničnog i, čini se, trajaće beskonačno. Gvozdena zavesa se u romanu Vesne Goldsvorti nikada nije podigla, niti će.

Revolucija jede svoju decu

Milena Urbanski uživa brojne privilegije kao ćerka čuvenog Urbanskog. Iako nijednom prilikom Vesna Goldsvorti nije napomenula koja zemlja je u pitanju, niti koji je grad u pitanju, jasno prepoznajemo konture naše zemlje i našeg glavnog grada.

Reakcionarno ponašanje mlade Urbanske kao da je poisteklo iz koktel-gena majke, labilne operske pevačice Gerdtrude. Posećivanje anti-državnih umetničkih performansi, ismevanje stražara, studiranje engleskog jezika u zemlji u kojoj svi uče ruski, sve su to posledice očiju uprtih u slobodnu Evropu, u život bez ideologije i stega, u kojoj svako može da bude ono što jeste, u kojoj svako ima slobodu izbora.

Sloboda izbora postavljena je kao vrhunski ideal, esencija našeg postojanja. Bez nje nisi čovek, nema te. Sloboda izbora dovela je Mileninog dečka Mišu do metka lutalice, ali nam i u jednoj intenzivnoj, dramatičnoj sceni pokazala kako se kalio čelik u našoj glavnoj junakinji i čije gene ona tako upečatljivo nosi.

Susret sa Džejsonom i potom njen prebeg u London pokazuju koliko snage i odlučnosti ima u njenom karakteru. Drska je i pragmatična kad treba da brine o potrebama svog engleskog Jasona, a opet dovoljno zanesena da veruje u snagu njegovog pesništva u potrazi za svojevrsnim zlatnim runom.

Dom je tamo gde je ljubav?

Dolazak u grad slobode i susret sa Englezima neće biti nimalo idiličan. Zamenivši salonsku raskoš istočnjačkog komunizma za memljive podrume londonskih zgrada, oštru, raznovrsnu klimu za vlažnu, mekanu, ostrvsku vlagu, zajedno sa Milenom počinjemo zbunjeno da promišljamo o viziji Istoka i Zapada i predrasudama koji jedni o drugima gajimo.

Kao neko ko dobro poznaje i jednu i drugu stranu, Vesna Goldsvorti nam je u živim i dinamičinim slikama pokazala sličnosti, ali još više kulturološke razlike u karakterima, običajima i nasleđu između zemalja Istoka i Zapada. To se najbolje ogleda u komunikaciji Milene sa Džejsonovim roditeljima u njihovoj kući na selu. Shvatanje identiteta, pripadnosti, uticaja na živote, mešanje u finansijska pitanja, data su u dubokom kontrastu sa onim kod kuće. Prezir njenih kada govore o Zapadu i potcenjivanje Engleza kad govore o Istoku, podvučen je kroz mnoge slikovite scene (na primer kada Milena govori o grejanju kod kuće i kad sa gađenjem shvata da oni misle da su svi tamo divljaci). Još na samom početku autorka kaže: „Umeo je da pogodi pravu žicu, da udovolji njihovoj želji da istovremeno osećaju kako su kulturni i puni vrlina.“ Kasnije će to kroz brojne primere samo produbiti.

Bez kompromisa

U pokušajima da pronađe posao u Londonu i na taj način obezbedi elementarnu egzistenciju i u birokratskoj zavisnosti zbog svog komunističkog porekla, jasno ćemo prepoznati scene iz Romana o Londonu. Na maestralan način autorka je uspela da čitaocu predstavi usamljenost glavne junakinje u stranoj zemlji, izdaju i hrabro nepristajanje na polovična rešenja i na mlaki kompromis ljubavne diplomatije. U ironiji samog kraja, u ironiji epiloga, možemo tražiti ključ za razumevanje ovog dela.

Gvozdena zavesa, koja je politički pojam razgraničenja dve nepomirljive političke ideologije, u romanu je simbol nepremošćenih nerazumevanja između dvoje koji su i pored međusobne ljubavi duboko uronjeni u svoje poreklo. Vesna Goldsvorti je ispričala jednu snažnu ljubavnu priču, dajući nam šansu da provirimo i sa jedne i sa druge strane gvozdenih kulisa, ironizirajući sa posebnim užitkom predrasude naprednog Zapada u razumevanju sigurno zaostalog Istoka.

Članak objavljen na portalu **Book Hub**.

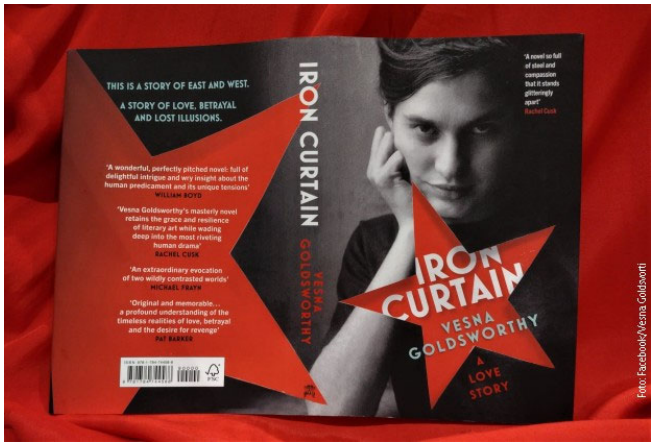

Foto: Facebook/Vesna Goldsworti

www.fathipster.net, May 10, 2022

Aleksandar Tišma

Odlomci iz Dnevnika

Akademska knjiga

Šezdeset godina vođenja dnevnika Tišmina je borba protiv zavaravanja sebe i drugih. Ne znam ni za jedan dnevnik u kojem je pisac na takav način, ne štedeći sebe, izvrnuo utrobu i otkrio vlastiti jad i bedu. Nije to činio iz puke želje da šokira i pokaže se u ulozi negativnog junaka, što i te kako zna biti zavodljivo. Često se dešava da pisci u dnevničkim zapisima priznaju zablude, uvrede koje su naneli drugima, da otkriju vlastitu požudu i erotske sklonosti, međutim, ne pamtim da sam negde naišao na priznanje one tako česte ljudske osobine kao što je zavist, ili slabost da se odoli pohlepi i samoživosti, da se ispadne smešan i nemoćan. A baš to čini Tišma tokom šest decenija pisanja dnevnika, nepotkupljivi posmatrač prolaznosti sveta, i sebe u tom svetu. Kod Tišme nema ni traga od pokušaja da se vlastita uloga u javnom životu koriguje, da se naknadno obezbedi povoljnija pozicija. U središtu njegovog dnevnika je samo ljudska jedinka. Čitav univerzum sveden je na kubaturu lobanje u kojoj se dešava svakodnevna muka borbe sa samim sobom, sa zlom u sebi, sa strastima i slabostima. Dragan Velikić
(Iz predgovora)

21. XI 1943.

U „Tonio Krögeru“ našao sam rešenje problema svoga i umetničkoga.

1. Moja ljubav prema jednostavnima nije prosto traženje većih mogućnosti, nego iskrena naklonost prema njima, nedostižnima.

2. Umetnik čezne za životom koji mu ostaje stran u svojoj čistoj formi. Preostaje mu da predmet svoje čežnje konkretizuje u umetnosti.

To krogerovsko iskustvo moglo bi mi poslužiti oko romana o Dragi. Plan romana sadržavao bi:
1. Dnevnik u kome je sve o Dragi i 2. Dnevnik od početka ostvarivanja romana o Dragi do razrešenja ala Tonio.

22. XI 1943. Večeras pisao roman o Dragi, sad u obliku dnevnika. Pun sam samopouzdanja.

23. XI 1943.

Posle jučerašnje razdraganosti (rezultat: nespavanje do 2h), danas me je ophrvala malodušnost, koja je večeras prešla u očajanje. Sada, pošto sam dopisao nekoliko stranica u roman, miran sam.

25.XI 1943.

Apsurdno je što me umalo dušnost guraju ne samo časovi kada mi se čini da su sva moja literarna nastojanja plod želje i mašte već, u još većoj meri, časovi uverenosti u veličinu mog budućeg dela. „neće me razumeti“, vajkam se. Da li bih smeo da se na to obazirem, čak i da je bojazan opravdana?

25.XI 1943.

Izgleda da život ubija umetnost isto kao što postignuće ubija iluzije. Da mi se Gy. nije predala, verovatno bi me njen lik privlačio opisivanju, a da Bözsi nije otputovala, verovatno bi mi izgledala mnogo običnije nego što je sada to slučaj.

Koliko veliku ulogu kod mene igra nada, vidi se iz činjenice što me uopšte ne dira praznina koja se u meni širi onemogućavajući pisanje ma i jednog retka. Jer, juče sam utvrdio nove pravce, a to znači nove nade. A dok je nade...

25.XI 1943.

Čim sam napisao prve redove romana o Dragi, začudio me je njihov ton, koji je strastvenošću i idealizmom potpuno odstupao od mog svakodnevnog držanja. Ispala je ovakva protivrečnost: doživljavam na svoj način, dakle kritički, objektivistički, čak cinički, a kada se latim opisivanja doživljenog, ja to pre načujem u romantično i irealno.

Sada je nastao isti paradoks. Napisao sam tri pisma Bözsi, pisma puna strasnih i romantičnih fraza, uglavnom nedoživljenih, koje bi me, da sam joj ih izgovorio oči u oči, posramile.

Evo veze: ja sam ova pisma pisao pomalo sa literarnim pretenzijama – kao sva pisma, uglavnom.

Nameće se pitanje: koji sam pravi ja? i odgovor: oboje, samo što sam pišući bio sav predan pretpostavljenoj svojoj ili stvarnoj potrebi, dok su me prilikom doživljavanja osećajne prepreke sprečavale da se iskreno izlijem i prisiljavale me da doživljeno propustim kroz četku objektivnosti koja ide do cinizma.

Prema ovome, iskreniji sam kada pišem.

No, ako je tako, ako sam ja u stvari osećajan idealist, a samo neke smetnje iskrivljuju tu moju pravu narav za vreme doživljavanja, onda nemam prava da pišem roman o Dragi. Ja, naime, kao umetnik, treba da u obliku knjige konkretizujem svoju pravu ličnost, da sebe opišem kakav jesam, a nemam prava (ako su moje pretenzije umetničke) da opisujem sebe kako se pretvaram. Nešto tu nije u redu.

Lawrence je u životu bio puritanac, a u književnosti panseksualist i pobornik apsolutne slobode.

Međutim, baš onda se svađao sa Friedom kada je ona njegovu knjišku teoriju oživotvoravala (slučaj sa jelom o Božiću). Zašto se njome, naprotiv, nije u tim trenucima oduševljavao? Možda joj je zavideo?

Ili ta panseksualističko-slobodarska teorija nije izražavala njegovu pravu ličnost, nego je bila samo njegova vizija o svetu, možda čak neprijatna njegovoj ličnosti?

I zašto mi je Gy. bila odvratna sa svojom osećajnošću i zanošljivošću – je li zato što je bila suviše blizu mojoj pravoj ličnosti? Je li i Lawrence mrzeo Friedu u trenucima otelotvorenja slobode zato što je ona bila slična njegovoj pravoj ličnosti, po kojoj je kao umetnik krojio svoje vizije, ali koje se kao čovek gadio? Sada mi se čini da ja Gy. u časovima njenih osećajnih izliva i nisam mrzeo, nego sam joj se suprotstavljao cinizmom više kao literat: 1. da bih iz nje izmamio još više izraza osećanja (iz radoznalosti) i 2. jer mi je kao oprečnost izgledala, gleda na spolja, dakle očima literata, umetnički vrednija?

Jesam li, dakle, ponesen njenom osećajnošću, a po instinktu umetnika, pretvarao život u literaturu, stvarao u krvi i mesu?

Ako je tako, znači da umetnik teži da svojoj pravoj ličnosti suprotstavi idealnu ličnost, ili da svoju ličnost ismeje, ili prikaže tragično poraženom. To sam ja radio sa Gy. u romanu o Dragi ismejavajući osećajnost, to je radio Flaubert u „madame Bovary“ (nije li rekao: mme Bovary, e'est moi?), pa Hamsun sa Augustom putnikom u „Der Wanderer“.

Možda se svi umetnici mogu svesti u dve skupine: one koji kritički (ili ne) iznose svju ličnost i one koji iznose idealnu ličnost suprotstavljajući joj (ili ne) greške svoje ličnosti.

Po ovome je zadatak moga književnog dela da iznesem na videlo svoju preuzetnost, prenevši je, eventualno, na društvo, generališući je dakle, a suprotstavljajući joj bespretencioznost jedne Drage.

Odjednom, cela književnost mi izgleda kao jedna jedina kritika pretencioznosti, sa izuzetkom možda skromnih pisaca kakav je recimo Maugham, koji prosto „opisuje“.

29. XI 1943.

Pre dva dana utvrdio sam kao svrhu svoga oeuvrea slavljenje bespretencioznosti. Pitanje je, ne bih li u tom slučaju morao pisati kao Maugham? Ne bih li, znači, najbolje služio bespretencioznosti pišući i sam u smislu njenom, unoseći je dakle u način, umesto da je pretencioznim sredstvima uznosim?

30.XI 1943.

Posle čitanja „Point counter Point“ ostao zapanjen. Ne samo da me je knjiga uzbudila nego sam i njenu radnju i ličnosti osetio krajnje bliskima. Sve sam to ja: Quarles – džentlmenstvo, Rampion – ostvarivanje, Burlap – licemer je, spandrill – ambicija, hrabrost, Walter – skromnost, itd.

4. XII 1943.

Čitam sa uživanjem Dositejev „Život“, nalazim u njemu nove, nepoznate reči i to me raduje. Samopouzdanje je u meni, nepomično ali sigurno. Ako roman o Dragi i ne napišem sada ili u skoroj budućnosti, ja ga svejedno imam, sastavni je deo mog unutrašnjeg bića. Može mu se da čeka.

6.XII 1943.

Moja književna budućnost se preda mnom zamagljuje. Dosadašnja predstava o potpunoj slobodi moga ja, o njegovoj nezavisnosti od vremena i mesta pokazuje se prilično iluzornom. Čitajući Dositeja i njegove komentatore, vidim koliko sam stran svemu srpskom, pa i istočnom – možda manje stran po duši nego po saznanjima i duhovnim vezama.

6. XII 1943.

Evo primera za sebičnu pozadinu nacionalizma: Dok sam se kolebao na kom ću jeziku pisati, što za mene znači kom ću narodu pripadati, bio sam bezmalo ravnodušan prema vaskrsu srpske, odnosno jugoslovenske države. Otkako sam, međutim, došao do odluke (ne suviše čvrste, istina) da ću biti srpski književnik, mene zabrinjava sudbina srpstva – želeo bih da narod za koji u prvom redu pišem bude što snažniji i značajniji.

*

Poglaviti razlog zavisnosti umetnikove od vremena i mesta jeste taj što njemu iskustva mesta i vremena služe kao sirovina za stvaranje dela. To je Taine uostalom već rekao.

*

Moja sebičnost: želim da čovečanstvo bude razočarano i prevareno u nadama što ih polaže u posleratno doba, kako bi moj skepticizam bio opravdan i, što je glavno, prihvaćen.

*

Imam i ja veru. verujem u primerenost događaja ličnosti, odnosno, kao Huxleyev spandrill, da se svakome događa ono što mu pristaje. Dokaz ove vere je optimizam sa kojim očekujem budućnost. Jer, šta meni pristaje više nego nesmetan mir i blaženstvo?

*

Jedno zanimljivo pitanje, koje za sada ne mogu da uopštim: kakav je odnos između želja i stvaranja? U mom slučaju izgleda da izostajanje želja potpomaže stvaranje. Samo, ja sam u prvom redu čovek mišljenja, a čini mi se da bi to moglo biti drukčije kod izrazito umetničkih priroda.

*

Ja sam u prvom redu negator. Teško meni u jednom društvu koje je pozitivno, ili teži pozitivnom, pa čak i u onom koje zamišlja da je pozitivno ili da teži da to bude.

10. XII 1943.

Huxley mi je srodan i bilo bi mi lako slediti njegov put. Ali, izgleda mi da je on zastao baš onde gde umetnik počinje. U „Point counter Point“, kao da je na alegoričan način (mada posredstvom ličnosti iz života) opisana diskusija pisca sa samim sobom uoči stvaranja. Diskusija prolazi bez razrešenja. Pisac je samo umeo da u umetničkoj formi reprodukuje tu borbu koja nidočeg nije dovela.

15.XII 1943.

Celo popodne šećkao sam po sobi očekujući da u njoj ostanem sam, pa da pišem. Tema je trebalo da bude moje putovanje u Debrecen, sa lajtmotivom: mekušac ide u pohode devojci u odnosu na koju je od prvog trenutka poznanstva bio nadmoćan, što ga njoj privlači. Namera mu je da je povede u Peštu. Plan se izjalovi, on se vraća pokunjen pošto je savladao iskušenje da se ubije u hotelskoj sobi. Sve to na mađarskom, uz nameru da se pošalje „Hidu“.

Ali, sa osvajanjem večeri nastupaju lenost i nemar. Pomišljam: ne sada, već jednom posle. A često biva ovako. Hoću li biti drugi Verhovenski?

15.XII 1943.

Ima trenutaka kada u meni usključa očajanje zbog sredine kojom sam okružen. Ja, srpski pisac, koji čeznem za razmenom mišljenja i delotvornim radom, moram satima da slušam majkina besmislena mađarska nagvaždanja. Ali nemam kud pobeći.

Gde je u takvim trenucima ona maska moćnika koja upada kod Klare i obasipa je uvredama – u potaji gladujući za njom, pa, umesto da je se kloni ili prizna da je bolesna, iživljava svoju nemoć i mržnju koju oseća zbog nje u besmislenom mučenju te jadnice.

*

Š. je bila ovde. Prethodno mi je pisala da joj je potreban moj savet. Očekivao sam neko duhovno otkriće: da želi da piše ili slično. A blebetala je o svojim ljubavima, zasipajući me dosadom.

Znači, biću osuđen na izgnanstvo, na lišenost bliskosti. Onda je uloga koju igram kraj Klare još ludo privlačna.

17. XII 1943.

Da se ne opire u meni skepticizam, bio bih najžešći buntovnik. Jer samo u načelu prihvatam ljudske greške sa praštajućom ravnodušnošću; u stvari me svaka glupost, niskost, osrednjost beskrajno razdražuju. Sada sam i inače razdražljiv: bolest ne uzmiče, a želja biva svakim danom jača.

*

Možda umetnik i nije ništa drugo do buntovnik koga skepsa ili kukavičluk sprečavaju da svoju razjarenost izrazi kroz akciju. On svojom potisnutom mržnjom oseća neravnine društva (kao ranjava noga neravnine puta) mnogo oštrije i jasnije nego drugi.

*

Nije čudo što u prirodi i društvu vladaju zakonitosti; i sam čovek, koji je njihov deo, teži ka zakonitostima.

Pošto sam Bözsi pristupio pogrešno, pokazavši joj se pre kulturan, pre zreo, nesrećan – imao sam potrebu da sa njom završim na isti način. Kada sam krenuo u Debrecen, znao sam da se izlažem uzaludnom trudu i izdatku, ali kao da me je to putovanju i privlačilo, jer je bilo u saglasnosti sa odnosom koji sam od početka s njom uspostavio. Sećam se da sam sasvim određeno želeo da ona ne prihvati moj predlog da me sledi u Peštu. Što ga stvarno nije prihvatila, mene je umirilo. Osećao sam takav završetak prikladnim onom što se među nama već dogodilo. Moja doslednost išla je tako daleko da sam, iako nisam bio nesrećan, osećao da bi pravi završetak predstavljalo samoubistvo u hotelskoj sobi. Sada kada je sve prošlo sa negativnim rezultatom, zadovoljan sam, a Bözsi, koja je odbila da mi pripadne i time ispunila zakonitost, više u meni ne živi. Mogu je mirno staviti ad acta. Nije li u ovome sadržan odgovor i na pitanje zašto sam u jesen 1942, voleći Dragu i očekujući da će me ona zavoleti, ipak neodoljivo želeo da prekinem taj srećni odnos? Zašto bih inače našao zadovoljenja u patosu rastanka, iza kog me je čekala bol? Nisam li i tu osećao prevagu zakonitosti?

19. XII 1943.

Izgleda da sam se svojih iluzija o Š. konačno oslobodio. Iz godine 1939, 40, koje su mi bile naružene pubertetskim patnjama i poniženjima, sačuvao sam o njoj sliku srodne duše. To stoga što je ona tada učestvovala u mojim ispadima sarkazma. Međutim, da li iz prave potrebe? Ja mislim ne, nego zato što me je volela i, budući žensko, samim tim zaželela da usvoji moj životni stav. Nevolja je u tome što sam ja svoj u međuvremenu promenio, otkrivši lepotu mišljenja. Ali promenio potajno van njenog saznanja, ćuteći o tim promenama. Tako ona ne može da me sledi, grčevito se drži staroga stava i pati jer vidi da njime više ne može da me privuče u nekadašnju intimnost. Strahuje da ću je smatrati za malograđanku (a savest joj verovatno nije čista – oseća se krivom što saobraća sa normalnim građanima), pa još više šaržira svoju kritiku i ironiju (savest joj je valjda nečista i zbog prelaska u mađarstvo). Ja bivam ili prisiljen da prihvatim igru, što mi je neprijatno, ili da njenu usiljenost izvrgavam ruglu, čime joj nanosim patnju. Polazim kući (sutra) sa nadama: mislim da uspostavim vezu sa ljudima koji pišu (A., Č.), da dobijem od njih uputstva i ohrabrenja.

Novi Sad, 22. XII 1943.

Ovde sam već dva dana, nesrećan. vidim da mi se očekivanja neće ispuniti i da ću se vratiti u Budimpeštu obeznađen, sa zadacima za čije rešenje mi nedostaje snage.

12 sati uveče ne mogu da spavam od navale misli: smenjivanja najbeznadnijeg očajanja i najluđih nada. O, kad bih umeo da razvijem svoj dar! Sutra verovatno dolazi Ana.

25. XII 1943.

Definisao sam umetnost kao sredstvo kojim se reljef života prenosi u opšte, više, metafizičko, umetno značenje. Ovo je malo ishitren sud, u njemu nedostaje element sanjarije.

27.XII 1943.

Pretprošle noći, zbog svoje zlovolje, nisam mogao uživati sa Anom. Prebacio sam joj zbog toga, nazvavši je bezosećajnim komadom drveta. Noćas sam je ponovo zaželeo, potražio, i ona me je dočekala sva užarena, tako da sam je uzeo dva puta uzastopno, uz neslućeno uživanje. Sada se pitam da li je ranije glumila ili je tek moj bes u njoj probudio ženu.

27.XII 1943.

Juče sam posetio Čiplića u sanatorijumu. Mojoj odluci da pišem svojski se obradovao, a i ja njegovoj srdačnosti. Ipak se naš razgovor razvijao bez potpunog sklada. On je prostodušan. „Kad neko igra loš tenis, niko mu se ne smeje, a kad neko piše loše pesme, to je smešno.“ Sutra ću mu odneti ovo malo zabeležaka što imam. Biće teško uveriti ga da to može zameniti neku dovršenu novelu. Ipak, biće mi od koristi.

*

Ilija mi je pomogao da otkr jem jednu svoju pozitivnu osobinu: kontrolu nad sobom (nad svojim mislima i postupcima).

30.XII 1943.

Stigavši Čipliću, zatekao sam ga kako čita moje zabeleške. Veoma je impresioniran mojim idejama, a još više zgranut nad mojim bestidnostima. stoga je imao teškoće da izrazi mišljenje. Rekao je da ga, kao književnog ocenjivača, moje intimnosti ne zanimaju, ali je nešto docnije priznao da ga je moja bolesna seksualnost zaprepastila (naročito mesto gde sam opisao kako sam od prostitutke zatražio da mi vrati novac). O literarnoj strani mojih zapisa rekao je: „Tvoja razmišljanja nisu za esej. Ona su filozofska. Trebalo bi da se baviš filozofijom. Uostalom, ona su i literarna. Osećao sam ih. Ti razmišljaš kroz osećanja.“ Videlo se da je pročitano razumeo i da se trudio da se prilagodi mom načinu mišljenja. Rekao je i ovo: „U tebi su dva sveta. Jedan u kome živiš kao pisac, i drugi Draga i roman o Dragi, koji ti je nedostižan.“ Sutra idem ponovo k njemu.

30.XII 1943.

Ima Čiplić pravo kad kaže da je besmisleno što se lomim u raspravljanjima o delu koje i ne postoji i time sprečavam da ono nastane. „Sedi pa piši.“

Da. Ali to bi značilo suziti vidokrug.

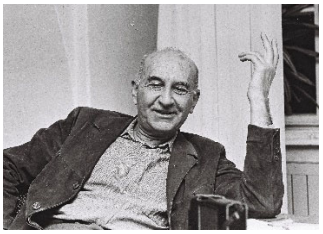

A. Tišma, 1924-2003.

23. i 1944.

Beležim dve pobede.

Prvo, Čiplić je početak romana o Dragi ocenio kao vrlo dobar.

Drugo, Draga je bila kod mene. Posle ručka sam je bio posetio – ušao u njenu sobu, gde je u jednom krevetu ležala ona a u drugom njena mati. Seo sam na rub njenog kreveta i pušio. Nema čarapa, rekla mi je, pa ne može da izađe. Odgovorio sam da ću joj nabaviti čarape, zatim, da tražim od nje da dođe kod mene. Nasmešila se i pristala je. Stigla je sa pola sata zakašnjenja i sa sestrom: „mati je čula naš razgovor i nije dozvolila da dođem sama.“ Prepirem se sa njenom sestrom, dok ova najzad ne pristane da ode. Predajem Dragi čarape. Sedimo i pušimo. Zatim plešemo. Razgleda albume. Čitam joj iz sveske jedan dan naše ljubavi. Govorim, najzad mogu govoriti. Potom se ljubimo na kauču, dugim i učtivim poljupcima. volim je strahovito, u nekoliko mahova zahvata me prema njoj silna nežnost. Zatim je ispraćam i na kapiji ponovo poljubim. Ona: „Hoćeš mi pisati?“ Obećao sam.

Budimpešta, 12. II 1944.

U razgovoru sa Gy. žalim se kako mi je nemoguće pisati zbog nedostatka stanovišta. Ona odgovara da je uvek mislila da bih ja nešto takvo mogao stvoriti i da bi baš taj nedostatak predstavljao moju osobenost.

Mislim da je za naredno vreme odlučeno: neću započinjati. Ne preostaje mi drugo nego da čekam dok mi intuicija ili neki životni udarci ne uliju stanovište, ili dok ne dorastem tom ogromnom zadatku: pisati, dakle osvetljavati, bez stanovišta, to jest bez načina osvetljavanja.

Definitivno: Čiplić me ne može razumeti. Pet početaka romana o Dragi, koji su potpuno odvojeni pa i suprotni jedni drugima, on je shvatio kao tek više obrada iste teme, višestruku preradu.

Inače, njegov savet je vrlo realan: poći jednim od puteva, ali poći, i nastaviti, i završiti.

23. II 1944.

Izgleda da je bojazan od nedostatka stanovišta neopravdana. Psihološki roman i sam po sebi sa-

drži stanovište: psihološko posmatranje. Tim je opravdaniji strah koji sam osećao od Prousta. On je stvarno (a naročito u „Un amour de Swann“) ostvario svoja nastojanja, svesna i nesvesna. „Un amour de Swann“ – to je obrazac kome je stremio roman o Dragi, koji uostalom ima istu temu i pripada istom žanru.

13. III 1944.

Otkrio sam još jedan razlog moje naklonjenosti prostitutkama. U sanjarijama ja sam ženu uvek zamišljao kao predmet strasti, kao stvar koja trpi da je uzimamo i upotrebljavamo za svoje uživanje. Spoznaja da tako nije, da i one, žene, traže nas da bi uživale u nama, predstavljala je za mene razočarenje. Prostitutka, međutim, koju kupujem, stvarno je samo predmet na kome ostvarujem svoju strast – dakle idealna žena.

15. III 1944.

Danas popodne. Valjuškam se sa Gy. i, pošto sam uživao, šetam po sobi, pretvarajući se da sam zadovoljen, a u stvari se nadajući da će me želja još jednom obuzeti. Ona me zove k sebi, ja je poslušam smejući se pakosno veselo: „klopka?“ i dražim je da bih je namučio zbog te njene namernosti. Neka poluželja se i u meni javlja, bacam se na nju. Ali, uživanje izostaje. Tada, da bih prikrio svoje razočarenje, pretvaram se da sam sve to činio namerno, da bih nju izazvao, mučim je. Ali, zlovolja ipak nadvladava i ja ležem kraj nje nem i leden. Dok me ona preklinje da joj otkrijem razlog te iznenadne zlovolje, u glavi mi se roje misli najcrnjeg očajanja i pustoši. Ničeg nema, a ipak sve mrzim. Nju u prvom redu.

*

Tek sam danas, posle nekih mesec dana ćutanja, jednim pismom objasnio Čipliću razloge koji su me naveli da prestanem sa pisanjem romana. A tek za vreme pisanja pisma javlja se u meni razlog koji izgleda da je najistinitiji.

Prestao sam pisati u stvari već u času kada me je on pohvalio, samo je ta potajna, podsvesna odluka ostala prekrivena oduševljenjem prvog uspeha. A u stvari, njegova pohvala je na mene delovala razočaravajuće i degradirajuće. Rekao je da je roman o Dragi „dobar roman sa mnogo psihološki odličnih mesta“. Šta je to za mene?

*

Meni je Proustov postupak potreban, sa svim njegovim sastojcima: metaforama, asocijacijama, a proposima. Samo putem njih mogu da izrazim neizmernost doživljaja koji čekaju u meni da ih u vezi sa nečimfiksiram i raščla nim.

Najbolji dokaz te potrebe je činjenica da je Čiplić utvrdio moje stilsko srodstvo sa Proustom nekih mesec i po dana pre nego što sam Prousta čitao.

Novi Sad, 4. IV 1944.

Opet sam kod kuće. Pre neki dan sam sreo Čiplića, ljuti se na mene, ne nalazi nikakvog opravdanja mojoj klonulosti. Očigledno mu je preselo moje potucanje između hoću i neću, a sem toga izgleda da i sam ima svojih kriza i klonuća. A meni se stalno nameće da kažem sa La Bruyereom: „sve je rečeno!“ Proust je našao oblik i metod za istraživanje potpuno novog i dosad neotkrivenog sloja duše. Dužnost mi je da ga sledim, ali književna sebičnost i lična oholost ne dopuštaju mi ugledanje. Osećam se kao pronalazač kojem, pošto je patent na kome je mučno radio, u međuvremenu otkriven, preostaje da se ili tim patentom služi usavršavajući ga, ili da pronađe bolji, ili da razočaran napusti poprište rada.

Moram čekati.

*

Na pitanje zašto mogu da stvaram jedino u smislu Proustovog oeuvrea, nameće mi se odgovor: zato što u sebi nemam intenzivnog osećanja vremena, te ono što želim da kažem mogu razviti jedino prostorno, analitičkopsihološki, nikako vremenskodinamički. Dakle, podređujući hronologiju analitičnoj sledstvenosti.

8. IV 1944.

Posle mesec i po dana večeras se prvi put osećam oslobođen Prousta. Vezuje nas jedino jasnoća psihološkog pogleda, koju sam primenio u obradi romana o Dragi. I možda neki i njemu i meni svojstven stav koji mi u ovom trenutku izgleda najtačnije označen kao „desperatni idealizam“. Ali je vrelo njegovog idealizma u potrebi za ulepšavanjem prošlosti, dok se moj hrani s mnogo realnijeg tla: veličinom bola i nadom u velike trenutke budućnosti.

*

Sada, pošto imam pred sobom napisano što sam maločas osetio i smislio, uviđam da tu razliku rečima ne mogu da izrazim. Možda te razlike i nema, već sam je tek osetio podstaknut raspoloženjem na kraju jedne tužne knjige, raspoloženjem koje iz očajanja redovno prelazi u ponos na patnju. Nešto kao „Petarde srca dok pale“... No, jaz koji me od Prousta odvaja osećam, a to je glavno.

16. IV 1944.

Od juče opet pišem roman o Dragi. On je dobar. već odavno to nisam smeo tvrditi, ali sad jasno osećam da je tako.

Što se Drage tiče, odlazim kod nje. Nisam siguran da se pod izvesnim okolnostima neću njome oženiti.

23. V 1944.

Došao sam dotačke na kojoj moj hronični strah od smrti prelazi u relativan mir. Kao da bih sada mogao da na nju mislim hladnokrvno. A čitava stvar je u tome što zapravo na nju ne mislim i što

bi me stajalo napora da svoju pažnju upravim na nju kao na realnu činjenicu.

Postavlja se pitanje otkuda ta novina.

a) ili sam se predao varljivom, takozvanom realističkom posmatranju, ograničavajući svoju pažnju na život oko nas, naročito na psihologiju, koja me tako zanima otkad pišem, i na taj način stavio prepreku pred misli upravljene krajnjem,

b) ili je u pitanju fatalizam, možda kao rasna odlika, koja evo jača u odsudnom času,

c) ili samopregor, jedno stavno snaženje hrabrosti. Sklon sam da rešenje vidim u mešavini prvoga i drugoga.

*

Paradoxon: Danas sam završio prekucavanje najboljeg početka romana o Dragi i u isti mah stekao ubeđenje da taj roman neće i ne može biti napisan – barem ne u ovoj formi. Ilija je sasvim tačno rekao povodom romana: „Ti ne smeš da pišeš roman kao Tišma Šándor, nego kao čovek sa znanjima (književnim-psihološkim-društvenim) T. Š.-a.“

Isto to sam ja bio prebacio Huxleyu, ciljajući na sebe. Nije dovoljno davati samo sebe i samoga sebe.

Moja rezignacija ovim povodom sasvim je, uostalom, optimističke prirode.

*

„In der Beschränkung zeigt sich erst der Meister“ – ove Goetheove reči mogle bi da posluže kao okosnica sudu o Tolstoju. Jer time što je umeo svesti osobine jednog Vronskog na „čistotu“ i bistru pamet, Ljevina na široku i delikatnu dobrodušnost, Andreja na inteligenciju i hrabrost, Anu na plemenitost i požrtvovanost (da ne govorim o ostalim ličnostima, prema kojima je upravo škrt), on se na zadivljujući način odupro mašti i onoj težnji da se u jedno omiljeno lice uloži sve.

25. V 1944.

I ovog me puta pred polazak u novo (kroz nedelju-dve treba da krenem u radni logor) ophrvava tuga slična mirenju sa smrću: žalost za onim što ostavljam, ali i spremnost za polazak u nepoznato. Maločas sam tu tugu osećao tako snažno da sam zastao u pokrajnjoj, neosvetljenoj sobi, i teško mi beše preći u ovu osvetljenu, gde sam znao da će se tuga razbiti, nestati u onom svom potpunom, zaokrugljenom vidu koji je sama lepota.

Osećam, pored tuge, i potrebu da iskažem sve što je u meni, da fiksiram svoje stanje, da napišem testament. (I ovo je slično nagonskoj urednosti pri osećanju skore smrti).

Ja sada imam isključivo unutrašnji život. Ne samo zato što ceo dan provodim sam; moje veze sa okolinom se sasvim prekidaju, a ukoliko ima njihovih ostataka, oni ne podstiču ni na kakvu aktivnost. Mislim da je dovoljno reći da ni Gy., ni Matijašu, niti Iliji ne bih umeo skrpiti iskreno pismo.

A taj unutrašnji život sada je toliko prešao u osluškivanje samoga sebe, i to čisto svoga življenja u sadašnjem trenutku, da počinjem gubiti vezu čak i sa svojim strastima i nadama. Budućnost, taj nastavak lanca koji sudbina već plete za mene, izgleda mi fantastična i preteća sa svojim obiljem iznenađenja kojima se ne osećam dorastao. Fantastična i preteća baš u literarnom smislu: kao što bih s užasom zastao usred čitanja jedne tragedije, čiju neminovnost već vidim, ili nekog glomaznog romana Dostojevskog, čiji napon ne mogu, nemam snage da pratim.

Uopšte, taj literarni stav prema svom životu i njegovim pokretima sve više vlada mojim refleksima. Ne samo što te pokrete posmatram i procenjujem kao „materijal“ nego i sam posmatrač u meni, taj literat što deli u „lepa i nelepa“ mesta, stapa se sa ostalima, i tako sve, ceo ja, koji jedem, ljubim, osećam i razmišljam, kao da prelazi granice realnoga i posta je proživljeno umetničko delo.

Verovatno je ovo umnogome posledica silnog čitanja, ali začudo, štivo me ne vuče da učestvujem u životu romana (sada „Rata i mira“), nego se njegov uticaj izražava tako što ono sa svojih gledišnih visina osvetljava ponovo mene; dakle i štivo me samo uvlači dublje u sopstvene tokove.

Gy. zaboravljam. Posle abortusa, moje telesno (sem sažaljenja) a i duhovno interesovanje za nju potpuno je nestalo, prešlo u irealno, bezlično, isto kao i za Dragu, kojoj sam još pre mesec dana odlazio sa svakojakim osećanjima: preostatkom neka dašnje ljubavi i poštovanjem putnika-hadžije koji obilazi mesto na kom se nekad nešto slavno i veliko događalo.

Ostali me ostavljju ravnodušnim. Sem mojih roditelja, koje, i pored toga što među njima nema prave sloge i što su tako daleko od moga sveta, veoma volim i žalim.

I tako očekujem budućnost – kao zanimljive obrte jednog dela, uzbudljive stranice koje znam da će doći, ali tek posle mnoštva sivih i nezanimljivih, a njih prelećem nepokrenut, priklanjajući se pred voljom autora, koji je to tako hteo.

*

Jedan porok: ljutim se, pun prezira, ali i zavisti, na Čiplića kada govori o francuskoj književnosti ili muzici, u koje znam da je tek nedavno počeo zalaziti, i to navlaš (verovatno uticaj žene) a ne sam po sebi, ili na Iliju kada govori o muzici na osnovu nedavno nabavljenog, bednog priručnika, i to sa sigurnošću i kritički. A i sam se u obe oblasti nimalo više (nego možda manje) razumem, i znanje koje imam i sam crpem iz sličnih izvora.

Ponoć.

Bože, tvoje ime nisam mogao napisati bez ustezanja i nećkanja, pa ipak se obraćam tebi u ovom času kada se osećam tako pun tuge - pun sadržaja.

Zahvaljujem ti što ovu tugu živim, što sam je umeo osetiti i zapisati, što se osećam tako ispunjen i tako visoko u svjoj usamljenoj tuzi.

I molim te da u meni podržavaš patnju, tugu i čežnju, sve dotle dok ne pošalješ smrt po mene, a i u tom času daj mi ovu bujnost osećanja.

Da velik i pun pođem na taj poslednji i najveći put u novo.

Palotailva, 10. VI 1944.

Kada sam istupio sa ostalima iz kasarne u ritmu koraka i pesme, javilo se u meni novo osećanje kolektivne razdraganosti. Još nenaviknutog, u početku me je to osećanje zamaralo i dovodilo u nedoumicu. Od pogleda upućenih našoj skupini rumeneo sam, oblivao me je znoj. Čas me je bilo sramota pri pomisli na položaj u kom se nalazim, čas se u meni podizala ta razdraganost i ponos zajedništva, koračnice. Glas mi je iz grla izlazio disharmoničan, kreštav, osećao sam ga čas suviše tihim čas suviše glasnim, a izraz lica nikako nisam umeo podesiti.

Trebalo je da prođu tri dana pa da se osetim slobodan od straha, sumnji, srama, da se ponovo predam svom stvarnom sebi.

*

Hegedűs sedi nasuprot meni i jede. Lepo, kako to samo seljaci umeju, onim brižnim i zaokrugljenim pokretima koji radnju čine čistom i po značenju višom, on reže i stavlja u usta slaninu i hleb, kratka, plava i meka kosa rasipa mu se na skladno skrojenoj lobanji, razliva po širokom čelu nad smelim, zelenim očima, čineći zajedno sa kratkim, povijenim nosem, punom bradom, lepim snažnim telom sliku idealnog sklada i snage.

Malo poguren, nasmešenih usana sa zdravim zubima, svetlih očiju koje su pune mira i snage, a još jače zasvetle čim se pomenu rad i hleb, gipkih pokreta kojima sigurno gospodari, on je oličenje zemlje i njene moći.

Veoma voli decu i nije još nikad imao snošaja. Kad se povela reč o tome kako tri meseca neće moći kući, pa je jedan od kolega naveo nekoliko neprilika koje su posledica toga odsustvovanja, on se naglo nagnuo napred, digao ramena i glavu, oči su mu zaiskrile: „Ta šta o tome! Nećemo videti trešnje, nećemo videti kajsije, a ko zna hoćemo li videti grožđe!“

20. VI 1944.

Moral je skup onih čovečanskih običaja koji, ako se ostvare, doprinose skladu u odnosima među ljudima.

3. VII 1944.

Najžalosnije u verskom vaspitanju je to što čovek do transcendentnih predstava ne može doći u vreme svog punog duhovnog razvja, bez uticaja uverenja dobijenih putem vas pitanja.

8. VIII 1944.

U zajedničkom životu ljudi pravda ne postoji. Kažemo li: „Državna vlast je zakonita ukoliko je u saglasnosti sa istorijskim razvitkom“, izrekli smo samo frazu, jer su zakoni koji se tiču zajednice samo funkcija unutrašnjih ljudskih zakonitosti po kojima se svako od nas vlada.

*

Vajda je u naš šator ušao prvi put jednog popodneva, zatražio je cigaretu, progovrio podrugljivo o Osovini i oduševljeno o Du Gardu. Ljudima iz našeg kruga rugao se vrlo uspešno, skoro svaki je dobio ocenu „mračnog tipa“, u smislu glupaka.

Sve nas je osvojio. Molnar, čije je principe, kao katolika, najviše vređao, nije mu protivrečio, nego se rokćući smejuljio njegovim duhovitostima, kljukao ga cigaretama i izrazio želju da se Vajda preseli k nama. Pristao je i uskoro zatim pojavio se s koferom u ruci, praćen brucošem koji mu je pokorno uneo ostale stvari.

Od tada je ovde, snažnih, lepo krojenih nogu, pogrbljen, ružna, trouglasta lica sa širokim čelom, sa snažnim, pravim nosem, ispupčenim jagodicama, velikim ušima. Usred svega toga dva divna plava oka i osmejak životinje.

Ima nekoliko manjerki, masu lekova, knjiga, dva kofera stvari, ali nosi uvek iste pocepane, prugaste pantalone predviđene uz crn svečan sako, i potpuno poderane cipele.

Ponašanje mu je raznoliko. Ponekad je uzdržljiv kao dečak, oči su mu toliko blage da me je stid pogledati u njih, pokorno ište cigaretu, kaže mi da ga podsećam na nekog pretendenta na crnogorski presto, da za sebe zna da je nezgodna pojava, ali da je sujetan, u restoranima skoro ponizan, sramežljiv.

Drugi put zajeda. O svakom se izražava s visine, ironično.

Svi su glupaci i budale. Teatralan je i sa smešnom strogošću zahteva da ga brucoši poslužuju.

Govori o smrti. Govori o njoj s tolikim unošenjem da je osećam u rečima, smrt. Govori kako ćemo svi biti pokopani ovde, zajedno. Oseća da će završiti samoubistvom. U rečima, u glasu veju mu neke strašne legende.

Studira etnologju, a folklor mu je i lično opredeljenje. Rado peva mađarske narodne pesme, sa ružnim zatezanjem i podrhtavanjem usana i nozdrva.

Njegov život, kako ga iznosi, pun je protivrečja. Mrzi očuha, mati mu je spisateljica, navodno dobra stojeća, on ima verenicu. Ali se žali što niotkud ne dobija pošte, koju očigledno grozničavo očekuje. Bio je u Nemačkoj, u Parizu, promenio mnoga zanimanja, putovao po Mađarskoj beležeći folklor, često gladovao. Ima svuda po-

znanike. A juče je izjavio kako se kod istog berberina brije već pet godina!

Nametljivo voli ljude, narod. Na putu za Ilvu bez ikakvog povoda dovikuje ribaru, koji se na nj jedva osvrće, želeći mu srećan ulov. Ali nije socijalan, po njegovom mišljenju jedino rešenje među ljudskih odnosa je: „Ostavi me na miru!“ Jutros je sedeo na krevetu svetleći očima, nemirnih crta lica. Molnar, koga na očigled poštuje, pevao je svojim smešnim, gregorijanskim grlenim glasom „Santa Lucia“. Odjednom V. skoči i preko celog šatora baci se na njega, hvatajući ga pravo za grlo. Molnar se srušio i lice mu je pomodrelo. Tada je V. sišao sa njega i glumeći lakoću vratio se na svoje mesto. S neprirodnim smeškom objašnjava da je taj skok izveo samo zato što je osetio potrebu da se razdrma. Pretvara se kako ne vidi zabezeknutost ostalih.

Sinoć kada je Franci započeo jednu od svojih masnih anegdota svojim anatomizirajućim, čulnošću natopljenim glasom, čulo se kako je V. urliknuo i s treskom se prebacio sa strane na stranu u svom krevetu.

22. VIII 1944.

Večeras, gledajući iza našeg brega podizanje magle, odlučio sam da svakog predvečerja izađem na isto mesto i, umesto neke vrste molitve, zapišem nešto u svesku.

Ovoga puta iza brega me je sačekao savršen mir. Magla je, zgusnuta i snežno bela, obavijala tamne kupe okolnih uzvišenja. Kada sam se privikao, počeo sam u tom spokojstvu da nazirem pokret, zvuk. Tanki pramenovi odvajali su se od maglene gromade i polako nestajali u visini, jedan cvrčak je zrikao, u daljini se čuo zvižduk. Zvižduk mi je zasmetao.

25. VIII 1944.

Okrenut sam dolini. Sleva me u polukrugu zastire mleko magle. Ono ne dopire do mene. Vidim jasno dokle se polje zeleni i cveće beli, to je granica magle. Iza toga je sve preliveno tajnom tugom i samoćom. Magla me obilazi i u širokom luku mili udesno, onamo gde je drveće do maločas još bilo zeleno, gde se oblak svojim večernjim rumenilom još izdvajao, kao nada.

25. VIII 1944, jutro

Rosa je zasula travu grozdovima kapljica, koje, osvetljene bledim suncem, blistaju svim duginim bojama kao brilijanti. Nagy kaže da je istina proletarijata zato istina što uvek ona klasa nosi istinu kojoj je u interesu da svet pozna onakvim kakav je. (Tako je u XVIII veku u Engleskoj i Francuskoj građanski stalež bio nosilac materijalizma.) Idealizam i materijalizam razlikuju se po tome kakav odgovor daju na pitanja: Šta je svet? Šta je razmišljanje? Koji je odnos sveta i razmišljanja? Kako je svet nastao? Pogled na svet zavisi od klase kojoj pripadamo, nema pogleda na svet iznad klasa (nincs osztályokon felüli világnézet).

28.VIII 1944.

Večeras nema magle. Sve do sada sam brao maline, ugrejao sam se i osvežio u isti mah. Taj osećaj, zajedno sa spokojstvom vazduha, plastovima mirisnog sena sadenutim uokolo mene, i otkosima na padini poda mnom ostavljenim da se suše, stvaraju utisak kao da sam kod kuće, u ravnici.

Samo namrštena tama okolnih brda podseća da nije tako. A nad njom, u dubokom, bledom večernjem plavetnilu neba, stji mesec, visoko, skoro žut, kao neki tajanstveni znak iz bajke.

28.VIII 1944.

Jutros su brda obasjana suncem koje blešti kao slika njegova u ogledalu, na čistom nebu. Magla već leži zbijena u dolinama, gusta i nepomična. Samo u jednoj dolini je započela hod, polagano i zamišljeno, ka suncu.

Onamo gde se ne kreće, zgusnuta je i sivobela. Iako se ne kreće, površina joj je uobličena pokretom, uspomenom na noćnu borbu. Ogromne brazgotine talasa, nemiran vez talasića s kraja koji zasipaju i plave obalu od borova, sve je to slika jednog u trenutku zaustavljenog pokreta. Ali je samo slika, ne miče se.

Sve dok je sunce, kao iz one jedne doline, ne pozove sebi.

1. IX 1944.

Da li je slučajnost? Jutros priroda pokazuje znake istog raspoloženja kao mi koji ostajemo na radu, dok drugi idu kući. Još pre deset minuta dolina je ležala pod sivim nebom bez sunca, raskidana na deliće, na ostrva od borova koja su kao rane bila obavijena mekom maglom. A sada rosi tanka kiša, a magla se polako diže obavijajući sve svojim sivim velom.

Istog dana, docnije

Tuga koja me sada sveg prožima užasna je. Steže mi grlo, tera suze na oči. Dok sam stiskao ruku bilo kom od odlazećih, stalno me je mamilo na plač. Svi oni, pa čak i onaj koga sam u poslednje vreme mrzeo, bili su moji drugovi u nevolji, u radu, u jelu. sada sam ih izgubio, zauvek. Sve je pusto: i rov koji smo zajedno kopali, i bregovi, i nebo, i logor. Šator je prazan i blatnjav, pun otpadaka koji opominju na njih, koje sam izgubio. smešno je i ponižavajuće koliko sam zadovoljstva nalazio u tome što me okružuju, što me primećuju i to izražavju, što se sa mnom šale i ispovedavaju mi se. Sve me je to grejalo, ulivalo mi sigurnost.

Da li zato što sam u njima imao gledaoce, ja strastan glumac-izvođač? Ili je to ljubav stvarno zagrizla moje srce? Ili me samo boli što su oni otišli ostavivši me samoga u zlu?

Tuga za njima boli, čini me nemirnim, a u isti mah unapred sprečava svaki pokret. Bar da nije reči i predmeta koji opominju na njih! Bar da sam

sasvim sam! O, kako je bolno izgubiti, kako je teško biti ostavljen. I kako je teško ne moći se isplakati kao dete kome su oduzeli omiljenu igračku!

4. IX 1944.

Desilo se sasvim iznenada. Prvo sam primetio da je u šatoru nekako čudno, kao da su se svi predmeti i odnosi među njima izmenili. Pogledao sam u vrata i video u njima poznati isečak predela, ali je i on sada delovao kao nepoznat. Jurnuh napolje. Sve oko mene bilo je natopljeno nekim tupim osvetljenjem, preliveno nekom smeđe ljubičastom bojom koja je i predelu i zgradama i ljudima pridavala nadnaravni, mimosvetski izgled. Kad sam stigao na breg, ugledao sam prizor neuporedive lepote: nada mnom su žurno plovili ogromni oblaci ozareni nevidljivim ljubičastim suncem, dok se mestimice, među njima, providelo nebo, svetlo i oštro plavo, skoro zelenkasto, kao Jadran u tihim zatonima.

To je trajalo nekoliko trenutaka. Odmah potom, brzo ali tako postupno da je promena postala primetna tek pošto se izvršila, sve potamne, otupi i utonu u večernji sumrak.

Novi Sad, 8. IX 1944.

Posle tri meseca provedena u Erdelju evo me opet kod kuće, oči u oči sa dnevnikom. Pomalo sam zbunjen, ne nalazim izraza, odvikao sam se od žargona kojim smo razgovarali, udaljio sam se. Poslednje stranice od pre tri i po meseca jesu baš one na kojima kulminira ton a i svrha moga pisanja: gledanje u sebe, kopanje po sebi. I tako mogu jasnije da sagledam ogromnu promenu koju su ta tri meseca izazvala. Vidim put kojim je moja misao išla. Hvata me vrtoglavica kada zamislim do kakvih bi me dubina taj put do danas odveo.

A sada? Šta je bilo sa mnom za ta tri meseca? Živeo sam – to je sve što mogu reći, jedini izraz. Što znači: živeo sam za sebe to jest za svoje telo i svoju dušu. Naročito za telo. Nije stvar samo u tome što sam te dane proveo van sobe i bez knjiga. Baš poslednji put sam pisao u ovaj dnevnik kako život živim „literarno“, učestvujući u njemu kao gledalac. A za ova tri meseca učestvovao sam u svome životu potpuno, bio u njemu do preko glave. Zato i ne mogu o njemu mnogo da kažem.

Pokušao sam onde i pisati. Zapisao sam nekoliko opaski iz prirode, dve o drugovima, jednom sam opisao svoj jad, dvaput pokušao sa stihovima. Jednom sam samo nastojao da analiziram, ali sam to sa gađenjem odmah ostavio. Bio sam suviše zauzet sobom a da bih sebe mogao posmatrati.

Sada čekam da mi bude omogućen pun život. U njemu će literatura zauzimati važno mesto. Možda ću za kratko vreme opet utonuti u staro. Ali verujem da sam ovoga puta prešao preko nečega, prešao srećno i da će taj srećni prelaz biti važan za budućnost.

13. X 1944.

Da li je ovo dosada? U „vrtlogu događaja“ (čeka se oslobođenje) stojim zaklonjen uskislom jednoličnošću svoje samoće, to jest čitam i spavam. Pre neki dan započeo sam da pišem roman „Prolaznik“, pa sam prestao da se njime bavim – iz dosa de. Sada učestalo i sa sve većom čežnjom mislim na onu kojoj bih svoju snagu davao bez skepse i gorčine. Koliko mi je potrebna! Možda moja stremljenja ka slavi i moći nose nju kao podsvesni cilj.

16.X 1944.

Nešto pozitivno. Pročitao sam Čipliću prve strane „Prolaznika“. One mu se nikako nisu svidele, ali je između ostalog rekao: „U ovome ima nečeg balkanskog i to je jako pohvalno.“

16.X 1944.

Polazna tačka: gorenavedena pohvala mojoj „balkanštini“ (koja je u stvari krudy-márayevstina) i, kao posledica, razmišljanje o balkanskoj knji-ževnosti.

Čim sam pročitao prvih 30 stranica „Kronike palanačkog groblja“, shvatio sam to delo kao idealan primer za moje zamisli. To je knjiga slobodna od svega folkloističkog (izraz bi se netačno mogao zameni ti „narodnim“), socijalno u njoj je opšte ljudsko i problemi su dignuti na evropski nivo, ali kroz sve njene redove i reči struji Balkan, Bačka, palanka, čaršija. Kroza sve: kroz ritam reči, pokreta, pa čak i dijaloga.

24. X 1944.

Prvo: oslobođeni smo.

Za mene, koji sam ove tri i po godine proveo manje-više samo u sebi, ta promena ne znači ništa suštastvenog. Jedino će se sada, barem se nadam, ubrzati moj spoljašnji život, „karijera“. Pod uticajem Isidore Sekulić sklon sam verovati da će sad proraditi jevrejsko u meni, „život na glad“. No, razum mi govori da to neće ugroziti slobodu moje ličnosti, to jest prave moje ciljeve i nastojanja. Naprotiv, verujem da će taj ulazak u život, koji uprkos svome čudaštvu, zapravo žudno želim, biti od koristi baš za taj cilj. Sve zavisi od mog strica Stanka.

Gornji tekstovi su delovi prvog toma Dnevnika Aleksandra Tišme u izdanju Akademske knjige. Nastavak sledi u sledećem broju Lameda.

Mirjana Belić Koročkin Davidović i Radivoje Davidović

Kompozitor Enriko Josif je bio satkan od muzike

Sve što je doživeo zbog rečenice „Srbi su nebeski narod" je zato što je neko pogrešno interpretirao u javnosti presekavši je na pola. Cela rečenica je tačno glasila: „Srbi su nebeski narod, izabran za patnju"

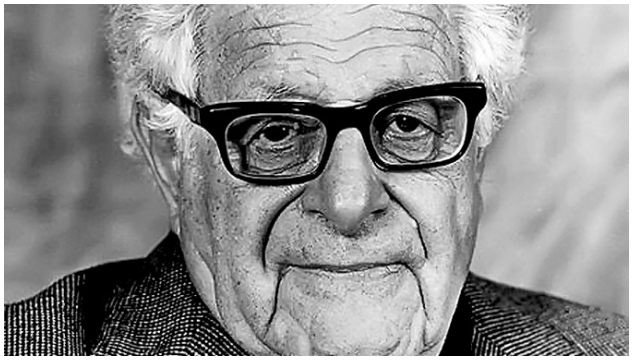

Enriko Josif (Foto: đakon Dragan S. Tanasijević)

O značajnom opusu ovog stvaraoca svedoči monografija autora Mirjane Belić Koročkin Davidović i Radivoja Davidovića.

Svakog trenutka kada smo bili na rubu smrti, čudesno smo bili spaseni, govorio je Enriko Josif (1924–2003), beogradski kompozitor i akademik jevrejskog porekla, prisećajući se izbegličtva tokom Drugog svetskog rata. O tim danima progonstva koji podsećaju na filmske scene, ali pre svega o značajnom muzičkom opusu koji je stvorio, svedoči nedavno objavljena monografija „Enriko Josif – viđenja i snoviđenja", autora Mirjane Belić Koročkin Davidović i Radivoja Davidovića, u izdanju „Čigoja štampe".

Kompozitor je rođen u Beogradu, pod imenom Hajim, u imućnoj jevrejskoj sefardskoj porodici 1924. godine, a njegov otac Moša je bio predstavnik Be-Em-Vea i prvi je u prestonici vozio jedan njihov model. Voleo je da sluša tenora Enrika Karuza, po njemu je sinu dao nadimak, koji je Hajim kasnije preuzeo kao svoje pravo ime postavši Enriko Josif. Imali su dve vile, u jednoj su živeli, a drugu izdavali, između ostalog i Jovanu Dučiću. Enrikov otac je preminuo 1937, a majka s dvojicom sinova beži u Sarajevo 1941. i tamo saznaje da je Beograd bombardovan. Odmah putuju za Dubrovnik, gde bivaju upozoreni da moraju u Split. Odatle odlaze na Korčulu, kad stiže naredba da ih treba prebaciti u brod za italijansku luku Bari, a s obzirom na to da nije bio na spisku putnika Enriko skriven u prtljagu biva ukrcan. U Italiji ih smeštaju u Bedoniju blizu Parme, a meštani su im donosili hranu i dozvoljavali da se donekle kreću. Posle 1943. odlaze spletom srećnih okolnosti u Švajcarsku. U Beograd se vraćaju 1945. i saznaju da je većina njihovih rođaka izgubila život u Holokaustu.

– Knjigu o kompozitoru i akademiku Enriku Josifu nije bilo teško pisati. Teško je bilo prikupiti materijal utoliko pre što kompozitor nije živ i mnogi njegovi savremenici su otišli sa ovog sveta. Izvori za pisanje knjige nalaze se po bibliotekama i drugim kulturnim institucijama i velika pomoć nam je došla od Josifovih poštovalaca i muzičkih umetnika i pre svega i svih rabina jevrejske zajednice u Srbiji, Isaka Asiela. Najveći izazov i motiv ove knjige monografije postoji već duže vreme, jer pišući o značajnim i znamenitim ljudima jevrejske zajednice došao je u našim mislima na red Enriko Josif. Znali smo da do sada niko nije pisao o celokupnom životu i radu ovog umetnika. Bilo je potrebno vreme, a najstrašnija prepreka koja je zadesila sve nas je kovid 19. Kada smo upoznali Isaka Asiela, Enrikovog duhovnog sina, dosta smo saznali o kompozitorovom životu, između ostalog, o golgoti koju je prošao – saopštavaju autori monografije.

Čitajući shvatamo da se umetnik prvo prijavio da studira medicinu u želji da pomaže ljudima. Međutim, naši sagovornici objašnjavaju da je „on bio biće satkano od muzike i osećajnosti i posle prve godine morao je da napusti Medicinski fakultet". – Znao je da mu muzika neće biti zanimanje, već samo dogradnja onoga što je nosio u sebi. Upisao je Muzičku akademiju. Tako je muzika postala i ostala ceo njegov život. Početkom pedesetih godina 20. veka Enriko Josif je otišao, zajedno sa bratom Albertom, u Izrael želeći da tamo nastavi život. Posle kraćeg vremena shvatio je da je tadašnja Jugoslavija, odnosno Beograd, jedino mesto u kojem može da živi i stvara. Zato piše maršalu Jugoslavije, Josipu Brozu Titu, i moli da mu omogući povratak u zemlju, njegovu jedinu otadžbinu. Odgovor je bio pozitivan – dodaju.

Na Enrika Josifa je uticao njegov profesor sa Muzičke akademije, Milenko Živković i još na studijama zapažen je po ranim delima. Prva faza Josifovog stvaralaštva obuhvata period od 1947. do prve polovine pedesetih godina 20. veka, kada nastaju „Četiri skice za klavir", „Igra", „Sonata brevis", „Koncertna parodija", „Simfonija u pet stavova", „Simfonijeta" i „Četiri priče". Kao neka vrsta manifesta održan je koncert na Kolarcu 1954. sa delima tada apsolvenata Enrika Josifa i Dušana Radića, uz stihove Vaska Pope i Miodraga Pavlovića, a program koncerta uobličio je likovni umetnik Mario Maskareli. Kritika je bila podeljena, a o njemu se još dugo pričalo.

Druga faza stvaralaštva je trajala od sredine pedesetih do početka sedamdesetih i tu se izdvajaju „Sonata antika", „Smrt Stefana Dečanskog, „Koncert za klavir i orkestar", „Hamlet" itd. U međuvremenu je komponovao scensku i filmsku muziku. Na prvom Bemusu 1969. predstavio se „Divertimentom" za gudački

kvintet, a na ovom festivalu je često gostovao, između ostalog, sa baletom „Ptico, ne sklapaj svoja krila”, po libretu primabalerine Vere Kostić, inspirisanom delom Rabindranata Tagora. Treća faza njegovog opusa obuhvata period od početka do kraja sedamdesetih. Dosta dela je napisao za flautu. Ovo je samo mali pregled ostvarenja Enrika Josifa koju pruža monografija, a to ukazuje da bi njegov opus trebalo sačuvati od zaborava, o čemu Mirjana Belić Koročkin Davidović i Radivoje Davidović kažu:

– Prilikom pisanja knjige Borislav Čičovački, profesor oboe, govorio nam je o Odboru za zaštitu srpske muzičke baštine SANU, koji su osnovali akademici Isidora Žebeljan i Vlastimir Trajković. Među prvima na listi za zaštitu bilo je stvaralaštvo Enrika Josifa. Povodom desete godišnjice smrti u Galeriji SANU priređen je koncert dela Enrika Josifa i objavljen kompakt-disk s njegovom kamernom muzikom. Retko se izvode kompozicije Enrika Josifa, osim na talasima Radio Beograda. Vredno je pomenuti profesora flaute Ljubišu Jovanovića, koji na koncertima najčešće izvodi Josifovu čuvenu kompoziciju „Balada”. Sve partiture, osim iz flautskog opusa, koje su donedavno bile u vlasništvu rabina Isaka Asiela, on je poklonio SANU. Nadamo se da su tako zauvek sačuvane.

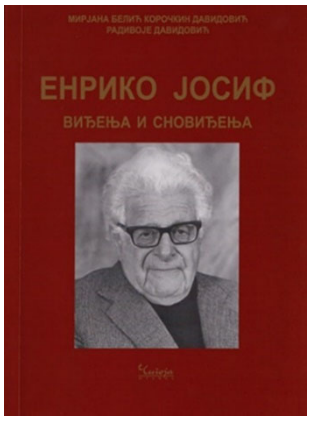

S obzirom na to da se kao Jevrejin u Srbiji osećao sigurno, Enriko Josif je često govorio o srpskom narodu. Autore monografije smo upitali koliko su njegove izjave politički zloupotrebljene, na šta oni kažu:

– Sve što je doživeo zbog rečenice „Srbi su nebeski narod” je zato što je neko pogrešno interpretirao u javnosti presekavši je na pola, pa je tako dobila pogrešnu konotaciju. Cela rečenica je tačno glasila: „Srbi su nebeski narod, izabran za patnju.” A ona je upravo uputna u njegovom delu života, koji je bio posvećen i Srbima i Jevrejima u borbi protiv svih neprijatelja, bez želje za veličanjem bilo koga. Enriko Josif je dobio ulicu u Beogradu na opštini Palilula i nadamo se da će jednoga dana u nekoj kulturnoj ustanovi dobiti bar spomen-sobu.

Politika

Rajan Menon

Tri scenarija za kraj rata

Invazija Rusije na Ukrajinu 24. februara zatekla me je na novom poslu usred školske godine, a onda mi je rat uzurpirao život. Veći deo dana provodim uz novine, časopise, blogove i tviter naloge raznih vojnih stručnjaka koje je rat katapultirao iz anonimnosti. Toliko je sajtova koje treba pogledati, sve te raznobojne mape i dnevne bilanse naglih obrta.

Evromajdan, 9.12.2013,
Foto: Ivan Bandura/Wikimedia Commons

Ne žalim se, ja sam srećnik. Imam dobar, bezbedan život i događaje u Ukrajini pratim iz udobnosti stana u Njujorku. Za Ukrajince je rat sve samo ne tema za proučavanje: svakodnevna, smrtonosna činjenica. Razoreni su životi miliona ljudi koji još uvek borave u zonama sukoba ili su bili prinuđeni na bekstvo. Kao što svi dobro znamo, mnogi gradovi su teško oštećeni ili u ruševinama kuća i stambenih zgrada, bolnica, škola i prodavnica. Na meti su i crkve. Gotovo 13 miliona Ukrajinaca (uključujući skoro dve trećine ukrajinske dece) ili je raseljeno unutar zemlje ili je izbeglo u razne delove Evrope, uglavnom u Poljsku. Drugim rečima, milioni života su izvrnuti naopačke, dok se povratak nečemu makar i nalik normalnosti danas čini nedostižnim.

Niko ne zna koliko je civila pobijeno mecima, bombama, raketama ili artiljerijom, u ratnim zločinima koje je počinila ruska strana. Kako će se oporaviti traumatizovano ukrajinsko društvo? Šta nam nosi budućnost? Ko to zna?

Da bih prekinuo svakodnevnu rutinu praćenja te produžene noćne more, pokušao sam da zamislim kako bi ovaj rat zapravo mogao da se završi.

Linija fronta

Lako je zaboraviti koliko je bila smela (ili nepromišljena) odluka ruskog predsednika Vladimira

Putina da pokrene invaziju na Ukrajinu. Na kraju krajeva, ne računajući Rusiju, Ukrajina je najveća evropska zemlja po površini i šesta po broju stanovnika. Istina, Putin je već povlačio agresivne poteze, ali u daleko skromnijim i obazrivijim razmerama, kada je anektirao Krim i podržao dve otcepljene enklave u delovima Donbasa na istoku Ukrajine, industrijskih oblasti Lugansk i Donjeck, bogatih resursima uz granicu sa Rusijom. Ni Putinova intervencija u Siriji 2015. koju je pokrenuo da bi spasao vladu Bašara el Asada nije bila brzopleta. Nije slao kopnene trupe, već se služio isključivo vazdušnim napadima kako bi izbegao avganistanski fijasko.

Invazija na Ukrajinu je, međutim, bila krajnje nepromišljen čin. Rusija je započela rat uz naizgled ogromnu prednost po svakom zamislivom merilu – od bruto domaćeg proizvoda do količine ratnih aviona, tenkova, artiljerije, ratnih brodova i projektila. Putin je s pravom očekivao da će njegove trupe za par nedelja zauzeti Kijev. Nije bio usamljen u toj proceni. Zapadni vojni eksperti su bili uvereni da će Putinova vojska brzo savladati ukrajinsku, iako je od 2015. Ukrajina dobijala pomoć u vojnoj obuci i naoružanju od SAD, Britanije i Kanade.

Pa ipak, kampanja za osvajanje ključnih gradova kao što su Kijev, Černihov, Sumi i Harkov doživela je katastrofalnu propast. Moral Ukrajinaca je ostao na visini, kao i njihova vojna taktika. Do kraja marta Rusija je izgubila tenkova i aviona u vrednosti od oko 5 milijardi dolara, kao i četvrtinu trupa koje je poslala na front. Ruski vojni sistem snabdevanja, bilo za popravku opreme ili za isporuku hrane, vode i medicinskih zaliha na front – pokazao se šokantno lošim.

Kasnije su, međutim, ruske snage ostvarile značajne dobitke na jugu i jugoistoku: zauzele su deo obale Crnog mora, provinciju Herson (severno od Krima), veći deo Donbasa na istoku i pokrajinu Zaporožje na jugoistoku. Takođe je po prvi put od 2014. Krim povezan sa Rusijom kopnenim koridorom.

Ipak, propala kampanja na severu i serija neuspeha vojske u koju su uložene ogromne sume novca i koja je navodno prošla opštu modernizaciju i reformu, bili su zapanjujući. U Sjedinjenim Državama, neustrašivi ukrajinski otpor i uspesi na bojnom polju ubrzo su proizveli izrazito optimističan narativ o pravednom Davidu koji brani pravila i norme međunarodnog poretka od Putinovog Golijata.

U maju su, međutim, stvari počele da se menjaju. Rusija se fokusirala na zauzimanje Donbasa. Malo po malo, počela je da dolazi do izražaja prednost Rusije – kraće linije snabdevanja, teren pogodniji za oklopna vozila i nadmoć u naoružanju, posebno artiljeriji. U Donbasu, gde su gradići poput Severodonjecka, Lisičanska, Limana i Popasne iznenada dospeli na naslovne strane, ruske trupe su polako opkoljavale ukrajinske, i to one prekaljene u borbi i najbolje obučene.

Sada, na ivici… pa, ko zna čega, evo tri moguća scenarija za završetak ovog sve razornijeg rata.

1. De facto podela zemlje

Ako – i naravno, ako događaji ne krenu opet nepredviđenim tokom – Putinove snage zauzmu ceo region Donbasa, plus čitavu obalu Crnog mora, on bi mogao da proglasi uspeh svoje „specijalne vojne operacije“, objavi primirje, naredi svojim komandantima da utvrde i brane nove oblasti koje zauzmu i ispostavi Ukrajini izazov da ili proteraju ruske trupe ili pristanu na faktičku podelu zemlje.

Svaki ukrajinski pokušaj da povrati izgubljene zemlje, Putin bi mogao da spreči vazdušnim i raketnim udarima. To bi samo otežalo ionako strašnu ekonomsku krizu koja je Ukrajinu već zadesila, ne samo zbog oštećene ili uništene infrastrukture i industrije, mesečnog budžetskog minusa od 5 milijardi dolara i očekivanog pada BDP-a od 45% u ovoj godini – već i zbog milijardi dolara izgubljenih prihoda zbog odsečenog glavnog izvoznog kanala preko Crnog mora koji kontroliše Rusija. Aprilska procena troškova obnove Ukrajine kretala se od 500 milijardi do bilion dolara, što daleko prevazilazi mogućnosti Kijeva.

S druge strane, ako Ukrajina prihvati podelu, predsednik Vladimir Zelenski mogao bi da se suoči sa žestokim otporom iznutra. Možda neće imati mnogo izbora, jer bi zbog produženih borbi njegova zemlja bila pod nepodnošljivim ekonomskim i vojnim pritiskom.

Podrška sa Zapada takođe se može iscrpeti ratom. Tek počinju da se osećaju ekonomske posledice rata i sankcija nametnutih Rusiji, što je problem koji će samo rasti. Mada sankcije utiču na Rusiju, takođe su doprinele naglom porastu cena energenata i hrane na Zapadu (dok Putin profitira prodajom nafte, gasa i uglja po višim cenama). Stopa inflacije u SAD, od 8,6% u maju, najveća je u poslednjih 40 godina, dok je Kongresna kancelarija za budžet revidirala procene ekonomskog rasta sa 3,1% ove godine, na 2,2% za 2023. i 1,5% za 2024. Sve to se dešava uoči izbora na polovini mandata ove administracije, dok rejting predsednika Bajdena, koji sada iznosi 39,7%, i dalje pada.

Evropa je takođe u ekonomskim problemima. Inflacija u evrozoni je u maju iznosila 8,1%, što je rekord od 1997, dok su cene energenata eksplodirale. U roku od nekoliko dana od početka ruske invazije, evropske cene prirodnog gasa su skočile za skoro 70%, dok je nafta dostigla cenu od 105 dolara po barelu, što je osmogodišnji maksimum. Kriza se samo produbljuje. Inflacija u Britaniji od 8,2 odsto najveća je od 1982. godine, dok su cene benzina 8. juna dostigle najviši nivo za poslednjih 17 godina. Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj očekuje pad francuske, nemačke i italijanske ekonomije (tri najveće u Evropi) do kraja ove godine, pri čemu je samo Francuska zabeležila anemičan rast od 0,2 odsto u četvrtom kvartalu. Niko ne može sa sigurnošću znati da li su Evropa i SAD na putu ka recesiji, mada mnogi ekonomisti i biznismeni procenjuju da je to verovatno.

Takve ekonomske prilike, uz pad početnog oduševljenja impresivnim uspesima Ukrajine na bojnom polju, mogli bi na Zapadu da proizvedu „zamor Ukrajinom“. Rat već gubi na značaju na naslovnim stranama. U međuvremenu, najveće pristalice Ukrajine, uključujući Bajdenovu administraciju, uskoro bi mogle biti zaokupljene domaćim ekonomskim i političkim izazovima, sve manje spremne da nastave da šalju milijarde dolara u ekonomskoj i vojnoj pomoći.

Kombinacija zamora ratom i ruskih vojnih uspeha, ma koliko bolno i brutalno ostvarenih, možda je upravo ono na šta Vladimir Putin računa. Zapadna koalicija od preko 30 država svakako ima značajnu težinu, ali je Putin dovoljno iskusan da zna da bi prednost Rusije na bojnom polju mogla da optereti jedinstvo SAD i saveznika. O pregovorima sa Putinom razmišlja se u Francuskoj, Italiji i Nemačkoj. Zapad neće uskratiti Ukrajini ekonomsku ili vojnu pomoć ali će, kako vreme prolazi, biti sve teže oslanjati se na tu podršku, uprkos verbalnim uveravanjima o solidarnosti sa njom.

Sve bi to moglo da pripremi teren za scenario faktičke podele Ukrajine.

2. Neutralnost, ali bolja

Pre rata, Putin je zahtevao da Ukrajina bude neutralna i da se odrekne svih vojnih saveza. Nema šanse, uzvratili su i Ukrajina i NATO. Odluka alijanse na samitu u Bukureštu 2008. da otvori vrata Ukrajini (i Gruziji) bila je neopoziva. Mesec dana nakon početka ruske invazije, Zelenski je ponudio neutralnost, ali tad je bilo prekasno. Putin je već odlučio da svoje ciljeve ostvari na bojnom polju i bio je uveren će uspeti.

Borbe, međutim, traju više od tri meseca. Obe zemlje su pretrpele velike gubitke i znaju da bi rat mogao da se oduži uz nezamislivu cenu, a da ni jedna ni druga ne postignu svoj cilj. Ruski predsednik jeste preuzeo kontrolu nad delovima ukrajinske teritorije, ali se verovatno nada da će pronaći neki način da ublaži sankcije Zapada i izbegne potpunu zavisnost od Kine.

Takve okolnosti bi mogle da vrate opciju neutralnosti u pregovore. Rusija bi zadržala svoj kopneni koridor do Krima, čak i uz neke ustupke Ukrajini. Dobila bi garanciju da vodeni kanali koji teku ka jugu do tog poluostrva iz grada Hersona, koji bi bio vraćen pod ukrajinsku kontrolu, više neće biti blokirani. Rusija ne bi anektirala „republike“ koje je napravila u Donbasu 2014. i povukla bi se sa teritorija koje je u međuvremenu okupirala. Ukrajini bi bila ostavljena sloboda da dobija oružje i vojnu obuku iz bilo koje zemlje, ali bi njena teritorija bila zatvorena za strane trupe i baze.

Ovo rešenje bi od Ukrajine zahtevalo velika odricanja, zbog čega bi neophodni sastojak svakog dogovora bila kandidatura za članstvo u Evropskoj uniji i, što je još važnije, ubrzani put ka punopravnom članstvu, jedna od ključnih težnji te zemlje, kao i značajna dugoročna pomoć Zapada za ekonomsku obnovu. Ubrzavanje članstva bi bilo opterećenje za EU, a paket pomoći za obnovu koštao bi i Evropljane i Amerikance, pa je na njima da odluče koliko su spremni da ponude za okončanje najvećeg evropskog sukoba od Drugog svetskog rata.

3. Nova Rusija

Otkad je počeo rat, komentatori i Zapadni lideri, uključujući predsednika Bajdena, govore da bi invazija trebalo da izazove, ako ne „promenu režima” u Rusiji, onda bar Putinov odlazak sa vlasti. Mnogi predviđaju da će se invazija zaista pokazati kao kobna greška ruskog predsednika. Međutim, nema dokaza da je rat okrenuo ruske političke i vojne elite protiv Putina, niti ima znakova masovnog nezadovoljstva koji bi mogao ugroziti poredak.

Ipak, pretpostavimo na trenutak da Putin zaista ode sa vlasti, dobrovoljno ili ne. Jedna od mogućnosti je da ga zameni neko iz njegovog najužeg kruga, ko bi pristao na značajne ustupke da okonča rat, možda čak i da se vrati na status quo pre invazije. Ali zašto bi on (to će sigurno biti muškarac) to uradio ako Rusija kontroliše velike delove Ukrajine? Novi ruski lider bi na kraju mogao da pristane na dogovor, pod uslovom da se ukinu sankcije, ali pretpostavka da bi Putinov odlazak bio magično rešenje nije realistična.

Druga mogućnost: nakon dugotrajnih demonstracija, Rusija iznenada postaje demokratska država. Bolje bi nam bilo da se nadamo da će se to desiti bez krvoprolića, jer Rusija ima skoro 6.000 nuklearnih bojevih glava, deli kopnene granice sa 14 država, a pomorske sa još tri. Takođe je najveća zemlja na svetu, od preko 17 miliona kvadratnih kilometara (44% više od drugoplasirane Kanade).

Dakle, ako se kladite na demokratsku Rusiju u doglednoj budućnosti, bolje je da se nadate da će se transformacija odigrati mirnim putem. Prevrat u ogromnoj zemlji sa nuklearnim oružjem bio bi ravan kataklizmi. Čak i ako prelazak na demokratiju nije haotičan i nasilan, prvi zadatak takve vlade svakako neće biti povlačenje sa svih okupiranih teritorija. Doduše, za demokratsku vlast je mnogo verovatnije da će se odreći svojih teritorijalnih osvajanja nakon invazije, mada možda ne i Krima koji ima većinski rusko stanovništvo i koji je u doba Sovjetskog Saveza bio deo ruske republike sve do 1954. kada je dekretom predat ukrajinskoj.

Rat mora stati

Stradanje i razaranje u Ukrajini, kao i ekonomska previranja koja je rat izazvao na Zapadu, trebalo bi da budu dovoljno ubedljivi razlozi da se rat što pre završi. Isto važi i za posledice ovog rata u nekim od najsiromašnijih zemalja sveta poput Kenije, Etiopije, Somalije i Jemena. Uz razorne suše i lokalne sukobe, rat u Ukrajini doveo je do zapanjujućeg rasta cena osnovnih životnih namirnica (s obzirom da su i ukrajinske i ruske žitarice, u ovoj ili onoj meri, blokirane na tržištu). Više

od 27 miliona ljudi već se suočava sa akutnom nestašicom hrane ili glađu samo u te 4 zemlje, barem delimično zahvaljujući sukobu u Ukrajini.

Da, ovo je najveći rat u Evropi, ali ne tiče se samo Evrope. Njegove bolne posledice protežu se na ljude u udaljenim zemljama koji već jedva preživljavaju, a ne mogu da utiču na njegov završetak. Izgleda da niko ne misli na njih. Danas, kada je toliko toga već krenulo u pogrešnom pravcu, veliki rat je poslednje što je potrebno ovoj planeti.

TomDispatch, 26.06.2022.
Prevela Milica Jovanović
Peščanik.net, 09.07.2022.

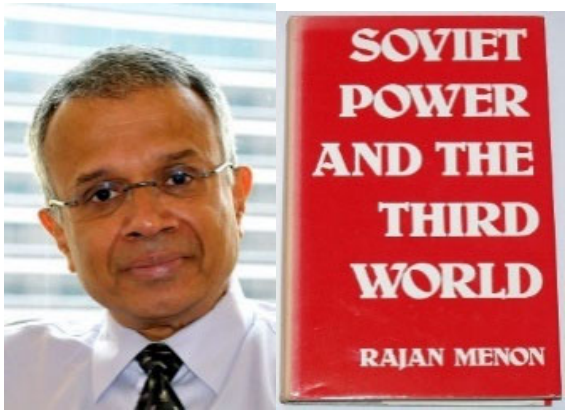

U ovom broju

Vladislava Gordić Petković: ***Nagrada "Aleksandar Tišma" Davidu Albahariju***
Muharem Bazdulj & Nebojša Grujičić: ***Vesna Goldsvorti, Roman u Londonu***
Muharem Bazdulj: ***Temza utiče u Crno more***
Ksenija Nikolić: ***Gvozdena zavesa***
Aleksandar Tišma: ***Odlomci iz Dnevnika***
Mirjana Belić Koročkin Davidović i Radivoje Davidović: ***Kompozitor Enriko Josif je bio satkan od muzike***
Rajan Menon: ***Tri scenarija za kraj rata***

Alia Mundi, magazin za kulturnu raznolikost

https://istocnibiser.wixsite.com/ibis
http://aliamundimagazin.wixsite.com/alimundi

Ne zaboravite da otvorite
www.makabijada.com

http://balkansehara.com/prica1_2017.html

Istraživački i dokumentacijski centar
www.cendo.hr

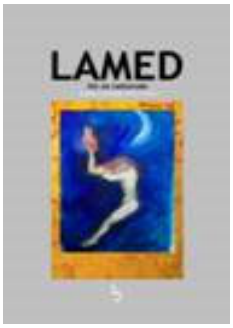

Lamed
List za radoznale
Redakcija - *Ivan L Ninić*
Adresa: Shlomo Hamelech 6/21
4226803 Netanya, Israel
Telefon: +972 9 882 61 14
e-mail: ninic@bezeqint.net
https://listzaradoznale.wixsite.com/lamed

Logo Lameda je rad slikarke Simonide Perice Uth iz Vašingtona